د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

پښتو - لسم ټولګی

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د تورې
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دي
براهوي دي، قزلباش دي
دا هیواد به تل ځلیږي
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ایماق، هم پشه یان
لکه لمر پر شنه آسمان
لکه زړه وي جاویدان
وایو الله اکبر وایو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې وزارت

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: پښتو

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګې د درسي کتابونو مؤلفین

اېډېټ کوونکي: د پښتو ژبې د اډېټ ډیپارټمنت غړي

ټولګی: لسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تألیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ ځای:

چاپخونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلندکیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ښښونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته يې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه يې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهي لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنګه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمریز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده‌کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدینو شوراګانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږګوني بنسټیز عناصر بلل کیږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنګه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لیږدولو کې، هیڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې ګران زده‌کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانګه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلي او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي يې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

شمېرې	سرليکونه	مخونه
لومړی لوست	دعا	۱
دويم لوست	نعت	۷
دريم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان ختک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه يا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کيسه	۴۷
نهم لوست	سيد بهاوالدين مجروح	۵۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	۶۱
يوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمیرې	سرلیکونه	مخونه
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کاږه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسیات	۱۳۷
یوویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱٤۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱٤۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلورویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱٦۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیوالي لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعا

موږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیداکېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدایﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخوانې دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدایﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدایﷻ څخه غوښتل کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیټ نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. موږ تل خدایﷻ ته په زارۍ او دعا یو او له خدایﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. د دې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدایﷻ زموږ په زده کړه کې خیر او برکت واچوي.

ـ د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟

ـ موږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او آسمانونو کې نه ځاییږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماره او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي. دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالی خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي، موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټي او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه له دې تیارو نه تېر یم او نور څه غوارم.
زه هغه څه غوارم چې ته یې هم غواړې.
هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غوارم.
زه وایم په جهان کې د ظلم بیرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خیر مینه واچوه!
په دماغونو کې د حق نور او د حقیقت رڼا پیدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په ورو، ورو کاڼو میده، میده او ذرې، ذرې کړې یا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.
مګر مورږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د لیکوال لنډه پېژندګلوي:
ګل پاچا الفت د میر سید پاچا زوی او د سید فقیر پاچا لمسی دی. د لغمان په عزیز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننګرهار او کابل په مدرسو کې یې زده کړې کړي دي او رسمي ماموریت یې د انیس د ورځپاڼې په اداره کې پیل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهیر کې په لوړو څوکیو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. ګل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته یې زیات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه یې لیکلي دي چې مشهور یې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، لیکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه لیکل یا لیک پوهه او نور...
ګل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحیت خاوند و، چې غوره اشعار یې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه یې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده.
ګل پاچا الفت په ۱۳۵۶ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

په دې دعا کې له خدایه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تیرى دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانیت خلاصون پکې نغښتى دى. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارك دین یې غواړي او د خداى ﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم باید تل له خپل خداى ﷻ څخه د خیر دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خیر وي.

موږ باید خود غرضه او خودبین ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوساینه د نورو په هوساینې کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره یې غواړو د نورو لپاره یې هم باید وغواړو. د اسلام مقدس دین موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو باید موږ هم په خپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونیسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووایي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دى؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپیر دى؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پیل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز په خپلو خبرو کې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه په ښو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولګي کې دې يې واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دی، منفصل او متصل.

منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.

لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.

متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.

ملکي ضميرونه: چې يو شيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...

استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې په خپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

کــه هــر څـــو يـــم لـــه عـمـلـه بـېـنـوا
ربــه تــه مــې د امـيـد غـونـچـه کـــړې وا
مــا لــه قـهـره پــه امــان کــړې ذوالـجـلاله
يــا جـمـالـه رحـــم تــه وکـــړې پـــر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر نـېکـی بـانـدې قـوت راکــړې قــادره!
لــه بــدی مــې پــه امــان لــرې مــولا
و نېکی تــه مــې مـحـتـاج نـه یــې خـاونـده
نــه زمــا پــه بـدعـتـو لــرې پــروا
سـتـا لـه وارو مـنـاهـیـو نـجـات راکــړې
پــر مــا امــر کــړې قــایــم تــر ابــدا
هر عادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
کـه صـحـیـح چـېـرې لـه مـا نـه سـې ادا
د شـیـطـان لـه بـده مـکـره نـجـات راکـړې
هـم د نـفـس لـه وسـوسـې او لـه هـوا
پـه یـقـیـن کـې مـې لـرې بــاور لـه مخه
مــا لــه مـلـکـه د گـمـان لــرې جـدا
مـا تـوانـگـر د قـنـاعـت پـه خـزانـه کـړې
چـې مـې نـه وي وسـوسـه د دې دنـیـا
امـیـد ډېـر لــرم بــاري سـتـا و کـرم ته
چـې غـالـبـه مـې پـر خـوف بـانـدې رجـا
ستا دیـدار بـه روزي زمـا ((جـمـعـه)) کړې
پـه نـصـیـب، مـې شـفـاعـت کـړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی

حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې یې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبندیه طریقې پیرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. د ده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت گډوډیو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم یې د پښتنو غازیانو هغه حملې یادې کړې چې د انگریزانو پر خلاف یې کړې دي. دیوان یې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پيغمبر محمدﷺ ستاينه پکې شوې وي.
په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سيرت ستاينه کوي او د دې په څنګ کې ورسره د خپلې مينې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسيکې شاعرۍ او نننۍ شعر پورې دا لړۍ راروانه ده.

د پښتو شعر په زياترو ديوانونو کې له حمد څخه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ويل شوی دی.

کله کله دا ستاينه په نثر کې هم وي خو بېلګې يې په نظم کې زياتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو د کلاسيکې دورې د يوه شاعر خواجه محمد بنګښ يو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وايي او موضوع يې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په ياد دی خو بيتونه يې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنگینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جگې جگې نوراني جمال ښرگند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانديې وکړه
بېهوده مینې هرگور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هرگوره گنهگار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

د ده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې معلومه نه ده. قبر یې هم معلوم نه دی. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو د ده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یوه نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یوه شعر کې د اورنګزېب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنـګ پـه پـادشـاهۍ کـې مې نـیـاو نـه شي
زه خــواجــه مــحـمـد بــه ووځــم بــل لــور ته

د متن لنډیز

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او وروسته نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې د ده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوې دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ آواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳ـ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور.

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د پورته نعت ویونکی څوك او د چا معاصر و؟
- د کوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

٥ـ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه ووایاست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال څرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

٦ـ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري (ضمیرونه) په نښه کړي او ودې وایي چې کوم نومځري دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد ﷺ په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه راروانه ده. سوله د جګړې ضد کلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنيز ژوند له ګډوډيو سره مخامخ کېږي. په سوله کې آرامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنيز ژوند تنظيموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د آرامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټېل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې څومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ـ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ـ په سوله کې د انسانانو د ژوند کوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه يوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري، خو يوه معنا يې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. يا سوله هغه تړون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک يو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لرې ځايونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. ميندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماينونه او بمونه کري. په ماينونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځينې خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماينونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې ډول ډول خلک دي. انسانان کله يو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارينه، ښځې، ځوانان او سپين ږيري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بدکار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له يو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې بايد حتماً زموږ خبره ومني. موږ بايد دا زده کړو چې خبرې په دليل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به يې زموږ خبره نه وي منلې او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ بايد په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د يو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. يو تور، بل سپين، څوک جګ، څوک ټيټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. يو په يوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې يو له بله توپير لرو، خو د ځان او خپلو کورنيو لپاره هغه څه غواړو چې ټول يې غواړي. خواړه، د ښځلو اوبه، د اوسېدو ځای او د ژوند د چلولو لپاره کار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ ټول دا هیله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او آرامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو، نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یوه سړي ځېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل ختګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د وړیو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که څوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې غږېدا بل ډول ده، د دې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که څوک یو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي، خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې د ګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې څخه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

نو لازمه ده چې موږ خلک سولې ته راوبلو او ورته وښيو چې د جګړې پر ځای سولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن څخه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځینې نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوي دي، لکه:

د ښـــو ټـوپـکـو وســـتـــاکـــاره
د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جانان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عـــارفـــان کـــا لـــه جـهـانـه ســـره سـولـه
تـــا تـــړلـی پـــه جـــهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په خومره ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کـر د ګلـو کړه چې سـیمه دې ګلزار شـي
اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي

کوهـی مـه کنـه د بـل سـړي پـه لار کې
چېرې ستا به د کوهي په غـاړه لار شي

آدم زاد پـه معنـا واړه یـو صـورت دی
هـر چـې بـل آزاروي هـغـه آزار شي

هغـه زړه بـه لـه تویانـه پـه امـان وي
چې کښتی غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې څخه زیاته راغلې ده او ولسونه یې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي یې یو په یو بیان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړې دي چې تاسې به یې ولولئ

مینه کر دی په وطن کې د ګلونو
مینه ژوند او سعادت دی د قامونو

د ژوندون ترخه په مینه خواږه کېږي
ورکوي مینه خواري د ولسونو

کوم قامونه چې په مینه سره ژوند کړي
تل وي خلاص د زمانې له افتونو

مینه مینه ده چې جوړ پرې دا جهان دی
مینه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سلیمي

چې خپل کور ودانوم زه
د بل کور نه ورانوم زه

نه مې چا سره بدي شته
نه مې چاته بدنیتي شته

له هر چا مې ورورولي ده
خپل پردي سره اشتي ده

زه هر چا له ښه غواړم
زه چې ځان له ځه غواړم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډیز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې آرامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپیرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره یو کار کوي. ځکه چې موږ یو د بل کار ته اړ یو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې باید حل شي. هېڅوك حق نه لري چې په چا باندې په زور یوه خبره ومني.

که اختلافات شدید شي، نو د حل لپاره یې سپین ږیري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکیل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هیوادونو ترمنځ که اختلافات پیدا کېږي نو ملګري ملتونه یې حلوي. هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي، نو لازمه نه ده چې د جګړې لاره ونیول شي او سوله له منځه لاړه شي.
موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې ورروزو، ځکه چې جګړه هم له همدغه ځای څخه پيلېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې څرګند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراګرافونو کې د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرګند کړي (څنګه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل ورروزو.)

٤ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې ووایي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په ګټه ده که په تاوان؟

٥ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنګه کولای شو اختلافات حل کړو؟

٦ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د دې متن په رڼا کې د سولې په هکله یوه لیکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې د نورو ټولګیوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

مورږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځيني کلمې اورو او يا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې ويوهيږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري، خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه آشنايي نه لري. د دې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړې او د ادب ځينې ځانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړې دي چې د ادب هره ځانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

ـ ادب څه ته وايي؟

ـ شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانیو د آدب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) څخه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه چا لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو.

وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له چا سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت وربه برخه کوي او په خپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي، بلکې په ښکلي او احساس پاروونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا دا ده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي، هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوك او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څرنګوالي په باره کې څېړني ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي.

ادبي ژانرونه

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د یوه یا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

ایپیک، لیریک او ډراماتیک

ایپیک حماسې ته وایي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د ایپیک یا حماسې ځینې نامتو نمونې دا دي: د هومر ایلیاد او اودیسې، د هند مهابهارا ته، د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانی او مؤمن خان او شیرینو.

د لیریک کلمه له لاتین څخه راوتلې ده. لایر د موسیقۍ یو ډول تاریزه اله وه چې سندرې به ورسره ویل کېدې. لیریک کلمه د غنایي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان یو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کیسه، ناول، طنز او تکل هر یو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په لیریک کې شعر ژانر دی او بیا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر یو د شعر ډولونه دي.

په ایپیک یا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو، لکه: تراژیدي او کمیډي.

د ادبپوهنې څانګې

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي آثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګڼې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه اوګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته راننوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو آثار د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. د دغو امکاناتو تر څنگه دا اړتیا هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیک او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي آثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي آثارو د ماهیت منشاء، تکامل او څرنگوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي آثار دي او تحقیقي ادبیات د دغو آثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانگې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.

ادبي تیوري د ادبي آثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي آثارو قضاوت کوي. د یو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.

د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانگې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟

ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟

ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟

ـ ادبي تاریخ څه ته وايي؟

ـ ژانر، اېپيك او لیريك کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

٤ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟

٥ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې څانته یوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نومياليو شاعرانو ښکلې ده چې هر يو يې ځانته ځانګړی ځای او آثار لري. يو له دغو نومياليو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د توري او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په ميراث پرې ايښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلاری دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو يې ډېر لارويان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به د ده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

ـ تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟

ـ خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟

ـ ولې خوشحال د هند د حکمراني مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان خټک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱٦۱۳م) د پېښنور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيى خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيى خان و چې بل نه و هسې ځوان
يحيى خان د اکوړي و چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د خټکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد څخه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ځارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب څخه تر سپين ږيرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له ځيرې څخه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و، خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې، خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ، نو خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان يې هم په (۱۰۷۴هـ ق)، (۱۶۶۴م) کې ونيو.

خوشحال خان دوه نيم کاله په ډيلي او د جيپور د رياست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بيا آګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ څخه وروسته آزاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو، نو د هوډ نيولو په تکل کې و. خوشحال په خپل يو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
يا نيولی مخ مکې ته يا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بيا جوړونې او افغاني دولت د جوړښت لپاره توره تر ملا کړه او ويې ويل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشحال خټک يم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې يې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزيب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې يې دوې مياشتې تېرې کړې.

ايمل خان مومند او دريا خان اپريدی هغه نوميالي پښتانه وو چې پخوا يې د مغولو د حکومت د ظلم او زياتي په وړاندې د خپلواکۍ بيرغ پورته کړی او پښتانه يې د آزادۍ جنګ ته تيار کړي وو. بيا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نوميالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې يې د ستر جنګ ميدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصيبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان يو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه يې کوله چې خوشحال خان ونيسي او مغلو ته يې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زيب څخه زده کړې وو چې سرې کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني، نو ده هم د خپل پلار د نيولو هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستيو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اېريدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې يې پناه واخيسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱٦۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې ياد کا ډېر عالم

خوشحال خان په عقيده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بيتو سره يې ډېره مينه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو يې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه يې فقيرانه وه، ډېر رښتينی او د رښتيا ويلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به يې هم د احسان حق نه هېرولو. طبيعت يې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به يې کولو. بازونه او اسونه به يې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښايست مين و، دغه شوقونه يې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه وليکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه يې په ساده او روان نثر وليکله چې په نثر کې د ده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې وليکله او په ټولنه کې يې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زياتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ويل پيل کړل او پښتو شعر يې لوړو پوړيو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي، خو د رزم او بزم برخه يې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي آثارو يوه امتيازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د آزادۍ له ولولو نه ډک اشعار که يو خوا د وطن سره د ده مينه ښکاره کوي، نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سياسي کشمکش د تاريخ يو مهم څېرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مينې، کلک هوډ، آزادۍ، مېړانې او اصلاحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاربښوونو نه ډکه ده. د همدې مینې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نیمګړې خواوې هم بیانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ یې کړی دی. د ده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هیجان او تویان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې د ده زامن او لمسیان هم شاعران وو، لکه: د ده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حلیمه خټکه، لمسیان یې افضل خان خټک او کاظم خان شیدا هم د دیوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زیات کتابونه لیکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه

۱ـ دیوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بیتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ویلي دي. فارسي شعرونه یې هم په دیوان کې راغلي دي.

۲ـ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳ـ هدایه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

٤ـ آئینه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې څخه ژباړل شوی دی.

۵ـ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسایل پکې راغلي دي.

٦ـ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بیان شوي دي.

۷ـ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸ـ فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹ـ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه

۱ــ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سړي لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بیان کړي دي.

۲ــ بیاض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند لیک، د ده د کورنۍ احوال او د ده تاریخي کارنامې راغلي دي.

له بیاض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخیر د جمادي الثاني د تیرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غیره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ایمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تیرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رایشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان یم.

افریدیو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عیب غوندې شي. یو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افریدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د ښخوبي په لار ایمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېرۍ راغله، پورې شوو، ورو، ورو مومندو کې تلو.

وارو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضیافت و غیره به یې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه یې تېرولو، مهمند ښه عالم ولید شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي
چې خبر دې د راتلو رابانـدې وشي

ته خو اوس له ما نه لاړې مـرور شوې
دا زما یاري دې هم ګوندې په زړه شي

ګـوره تا رابانـدې کومې کـوډې وکړې
که په پښو درځنې درومم زړه مې نشي

چـې دیــدن د مـین وکـړمـه تــازه شم
لکه کښت چې په بـاران سره اوبه شي

د ښه یار بېلتون د ستوني پرېکول دي
په یـرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت یم دریغه، دریغه! که د زني سیب يې بیا زما په خوله شي
د خپل یار د جدائیه هسې کار دی لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
بخته! هومره مدد بیا راسره وکړه چې په غېږ کې مې بیا تللی یار ویده شي

د خوشحال سلام په وارو ښو یارانو
ګوندې بیا يې په لیدو سره زړه ښه شي

د متن لنډیز

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسګونو کتابونه لیکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدین جهانګیر په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پښتونخوا په اکوړه کې زیږیدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو دیوان ډېر زیات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ویلو پیل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنګزیب پر ضد جنګیده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بیلابیلو څانګو کې مهم آثار پرې ایښي او د ادب په هر ډګر کې يې قلم ډېر ښه چلیده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ویلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې عجب که هسې فرهنګیالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنګزیب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، یرغل، فرهنګیالی)

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴ـ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

ختک خو پرېږده په درست جهان کې عجب کـــه هسې فـــرهنګیالی راشي

۵ـ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بیا دې د شعر مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي.

۶ـ یو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنیتوب پېښې ووایي.

۷ـ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نومونه واخلي.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان ختک څه ډول شخصیت دی؟

په دې اړه یوه لنډه مقاله ولیکئ. د مقالې د لیکلو په وخت کې له خپلو مشرانو څخه مرسته وغواړئ او یا هم له کوم کتاب څخه ګټه واخلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

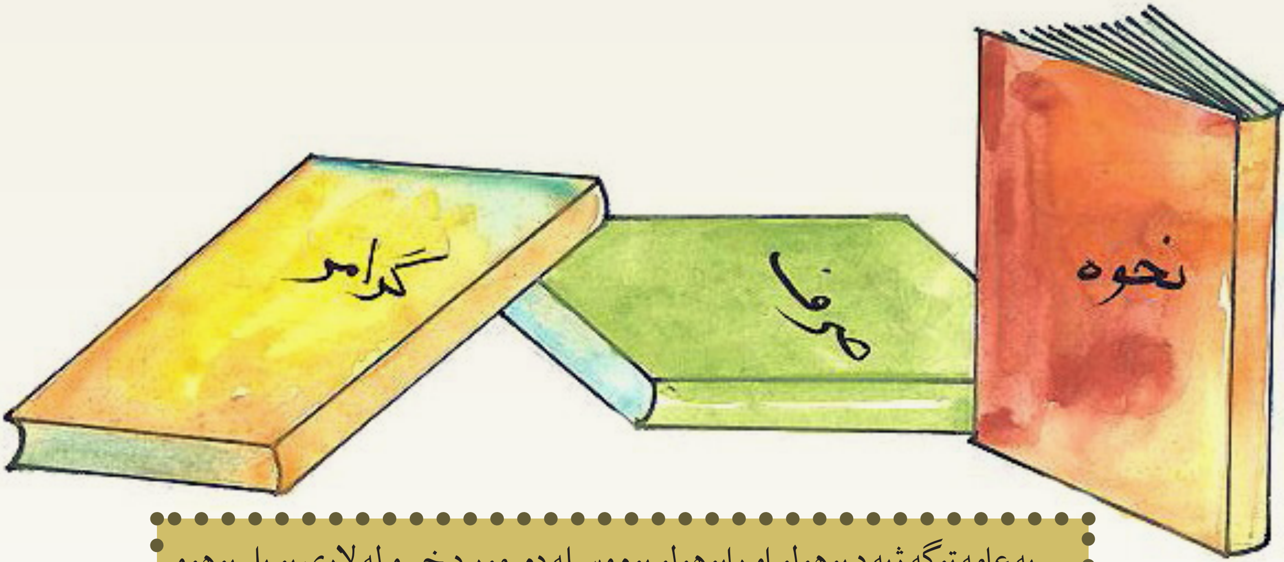

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې یوه برخه ده، له جملې څخه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وایي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږپوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وایي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه
(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا یې لاره، طریقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د ګرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړیکو، ترتیب او ترکیب باندې غږېږي.

په بله وینا نحوه هغه پوهنې ته ویل کېږي چې د یوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکیبونو له جوړښت، ترتیب او تنظیم څخه بحث کوي.

د وینا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړیکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرګنده ده چې جمله پوهنه په یوې جملې کې د کلمو (مورفیمونو) د ګرامري ترکیب د یوځای کېدو طریقه، ترتیب او معنوي رابطه په یوې ټاکلې ژبه کې څېړي او یا په بله وینا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتیاوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي، نو په همدې توګه د کلمو ترکیب هم د جملو په جوړښت کې یوه برخه ګڼل کېږي، لکه: هلك ولوېد. دا یوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه یې ((هلك)) چې د جملې فاعل (مسند الیه) او دویمه برخه یې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی، که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلك) سره ځینې مورفیمونه چې نحوي رابطه سره ولري، یوځای شي، نو دغه فاعل (هلك) د خپلو اړوندو توکو سره یو ترکیب دی. لکه ښه هلك، یو ډېر ښه هلك، یو غښتلی تکړه ښه هلك. دغه ډله کلمې له یو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حیث راځي چې د ترکیب په نامه یادېږي. همدارنګه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی یو شمېر نورې کلمې یوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. یا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکیبونو کې ګورو چې هلك د ترکیب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي ترکیب ګڼل کېږي او په دویمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکیب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره گرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولگه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرگندوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه گرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلگو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توگه راغلي دي.

۱ـ مبتدا (مسند الیه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه گڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د آزموینې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توگه راغلي دي.

۲ـ خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال څرگندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي. خبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرگه یا مرکبه جمله.

۱ـ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یوې مبتدا او یوه خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا ـ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترگه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ آزموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لیسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲ـ مرکبه یا غبرگه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانگړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرگه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱ـ پیوستې یا خپلواکې غبرگې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوې وي او دغه جملې په نحوي توگه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توگه خپلواکې گڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پيوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې يې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکيبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوختوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تياره شوه

ب: اوږده پيوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو څخه زيات توکي ولري او په اجزاوو کې يې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

آزموينه راغله او زياتره زده کوونکي د آزموينې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده يا پرانيستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو يا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر يې نور هم پسې زياتېدای شي؛ خو دغه جملې په آزاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شين شو، کله به وربخ شوه او د باران څاڅکي به شول.

يا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو، نو دمه به يې وکړه.

۲ـ محدوده يا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره يوځای شوې وي، لکه: بايد تللی وای، خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لويو ډلو وېشل کېږي: ۱ـ خبري، ۲ـ ناخبري.

لومړی: خبري يا بياني جملې: هغه جملې دي چې د يوه څيز د حال او کيفيت بيان او څرګندونه کوي. يا يو فکر د خبر په توګه بيانوي. په ليکنه کې د دې جملې په پای کې ټکی (.) ايښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نوميالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده

الف: حقیقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بیان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقیقي منفي خبري جمله: د هغه څه څرګندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یوه واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا ګران دی.

دویم: ناخبري یا انشایي جمله

ناخبري یا انشایي جملې دا لاندې ډولونه لري

۱ـ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یوه شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په وینا کې د دې جملو ځانګړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲ـ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یوه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانګړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳ـ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانی څرګندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي، خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤ـ تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هيلې مفهوم نغښتې وي، لکه:
کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

٥ـ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حيران او دوه زړی وي، لکه: ښايي ورور يې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

٦ـ ټينګاري جمله: د تاکيد او ټينګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

٧ـ قسميه جمله: چې په يوه کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په يو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدايږو درځم.

٨ـ دعائيه جمله: د خير ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ويل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډيز

ژبپوهنه د يوې ژبې جوړښت او څرنګوالی تر څېړنې لاندې نيسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنټيکس (جمله پوهنه). جمله عربي کلمه ده معنا يې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې يو ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم څرګند کړي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دويمې برخې ته خبر وايي.

په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قيدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په يوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله يې بېلابېل ډولونه لري.

جمله د معنا له مخې په خبري او ناخبري جملو وېشل کېږي چې بيا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وایي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول یې څرګند کړئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د یوه ستوې جملې مثالونه ووایي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووایي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه په خپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنایي جمله، شکي جمله)

٥ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه یوه یوه جمله ووایي او بیا دې څرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې یو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې په خپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې یوه ډله یې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقلید کلاسیک دیواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبیاتو نومونه کارول شوي ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقلید نه دي ویل شوي. د پښتو ولسي ادبیات یوه بډایه ذخیره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره یې د سیمې په ژبو کې سیال نشته. ولسي ادبیات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم یوه برخه یې هغه ده چې ویونکي یې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامې سندرې وايي. بله برخه یې هغه نظمونه دي چې ویونکي یې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وايي.

د ولسي ادبیاتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه یې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه یو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافيه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سيستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته يې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر يو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې يو له بل څخه پرې توپيرېږي.

د نظم دغه ډولونه عربي ژبې څخه فارسي او بيا پښتو ته راوړل شوي دي چې په همااغه تقليد تراوسه ويل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه يې هم خپل دي او د چا په تقليد نه دي ويل شوي.

په دې توګه ويلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې يو ډول يې ملي نظمونه او بل ډول يې عروضي نظمونه دي چې مشترك نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې څخه نه دي راغلي. په خپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه يې هم ورته پيدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې يو ډول ته يې عامې سندرې ويل کېږي. ويونکي يې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول يې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران يې معلوم کسان وي لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته يې ځينې نمونې معرفي کوو:

۱ـ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه يې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سېلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځينو سيمو کې ټيکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډيو ويونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارينه وو او ښځو له خوا ويل کېږي. په لنډۍ کې يو بشپړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفهوم بیانېږي. په لنډیو کې د پښتنو د کلیوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتیاوو انعکاس موندلی دی. د لنډیو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې لیدلای شو.

د لنډیو څو مثالونه:

تــن مــې د شــنــې نــکــریــزې پـاڼــه
ظـاهــر تـــازه دنــنــه رنــګ پــه ویــنــو یمه

* * *

د ســتــرګــو تـــور لالـــی مـــې ورك دی
پــه زرګـــر نـاسـتــه یــم څـېــره یــې جـوړومـه

۲ـ نیمکۍ یا سروکی: سروکی یو ډول شعر دی چې له لنډیو سره ویل کېږي. د سندرې د سر حیثیت لري، مختلف شکلونه لري، ځینې سروکي یوه مسره وي، ځینې دوې مسرې، ځینې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې یو شی او کله یوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مینې او رزم موضوعات راځي. ځینې عام سروکي دي او ځینو ته د اتڼ سروکي وایي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډ کړه د ټیکی مزی دې
خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلك نرۍ چنار دی   جلۍ د ګلو ونه

یا:

لونګ کرمه   که لو مې ګډ کړ یاره تا به راولمه

۳ـ نارې یا غږونه: نارې یا غږونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاریخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په میدانونو کې ویل کېږي، تاریخي نارې د بېلابېلو تاریخي وختونو په اوږدو کې د ځینو تاریخي پېښو په اړه ویل شوې دي. د نکلونو نارې د نکل چیانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سـر د سـره پـالـنـګـه هـسـک کـړه فـتـح خـانـه
یـاغـي سـوي هـنـدوسـتـان رعـیـت مـلـکـونـه

* * *

کـرمـیـه چـې غـم نـه وي تـه غـم راوړې
کـرمـیـه کـه زمـا پـه دعـا کـېـږي
کـرمـیـه پـه لـم غـوټـه سـپـرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند څخه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نیولې تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه — د غـــلیم مـــخه بـــرابـــر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شي زمـا — یا به په ســرو وینو کـفن شي زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دروغــو نــه دي دغــه لاپــي زمــا
پــه غـــوږو واوره واړه پــاکـې زمــا

که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا
پــوه شه اجـل دی دا چې راغـی په تا

مـاتـه وصـیـت د مـوره پــلاره شـوی
یـو ځلې نـه پـه څـو، څـو واره شوی

د ننگ پـر ځـای ورکــوئ سـر زامنو
مـخـتـورن مـه شـئ پـه محشر زامنو

وصیت د پـلار به گاهې هېر نه کړمه
څو ځـان د هغه پـلار په څېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلك هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وایي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وایي او بیا وروسې چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلك ورته مقام هم وایي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د گډونوالو پاملرنه ځانته راړوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښــه خــوی د بــد خواهانــو بې پـروا یم
پــه نرمــی لکــه اوبــه د اور ســزا یــم
و هــر چاتــه پــه خپــل شــکل څرگندېــږم
آینــې غونــدې بــې رویــه بــې ریــا یــم
قناعــت مــې تر خرقــې لانــدې اطلس دی
پټ د درســت جهان بادشــاه ظاهــر گدا یم
د غونچــې په څېر په ســل ژبــو خاموش یم
لکــه بــوی هســې پــه پټــه خولــه گویــا یم
کــه چــا لار د عاشــقۍ وي ورکــه کــړې
زه رحمــان د گمراهانــو رهنمــا یــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعاروکې بگتۍ يوه غوره او خوږه برخه ده چې ځينې خلك يې لوبه هم بولي. بگتۍ د چاربيتو په څېر يو سر لري چې په عمومي ډول يو بيت وي او د دواړو مسرو قافيه يې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بگتۍ له سر سره په قافيه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه وي.

د بگتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگينه   راتــاو شه لــونــگـينه

ودې ويشتم روغـــــه دې نه کــړم   نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانگي مينه

راتـــاو شــــه لـونگينه

د محمد نور فقيره بخته   ځنگه راپرېوتې لــه تخته

بخت مې کوڼه شو اس مې لاړ سره له زينه

راتـــاو شــــه لـونگينه

د متن لنډيز

په پښتوکې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترك کلاسيك ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتوکې مشترك دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سرکې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامې سندرې وايي. عامې سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نيمکۍ يا سروکي، نارې يا غړونه، کيسۍ، فالونه، د ښادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ډله يې خاصې سندرې دي. د دې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو پکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې په خپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲ـ زده کوونکي دې په خپله خوښه د يو ملي نظم په اړه څو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ټولګيوالو ته ووايي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

۵ـ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې يې ووايئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص نوم: هغه نوم دی چې د يو خاص شخص او خاص ځای ښکارندويي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالۍ، ننګرهار، کابل او نور...

۶ـ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې ولولي.

صفت (ستاينوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم څرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپين، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټيټ او نور...

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوي له بدخواهانو بې پروا يم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا يم
و هر چاته په خپل شکل څرګنديږم
آينې غوندې بې رويه بې ريا يم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګويا يم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سيمې د يوه ولسي شاعر په اړه څو کرښې وليکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او يا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه

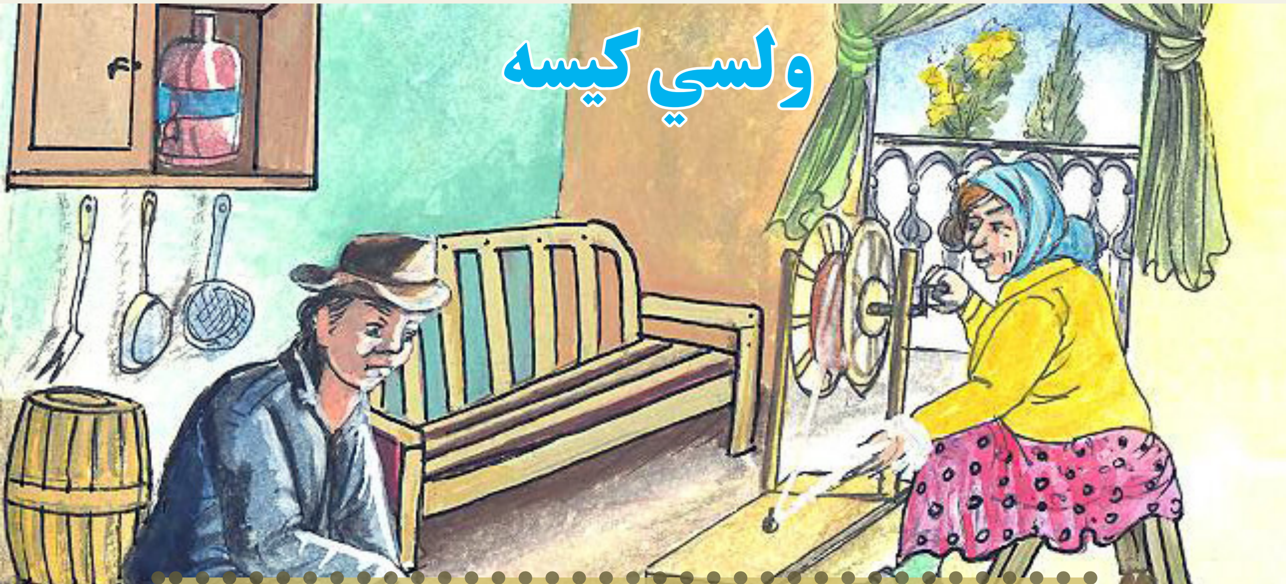

کیسې د انسان له ژوند سره پیل شوي دي او بیا خوله په خوله له یو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ایجاد کړ، نو بیا ځنې کیسې ولیکل شوې. خو د ولسي کیسو زیاته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کیسو ویونکي معلوم نه وي په یو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کیسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتیاوې، دود دستور او تاریخ ترېنه ښکارېږي. ځینې ولسي کیسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او یوازې د اشخاصو او ځایونو نومونو کې تغییر موندلی وي. د ولسي کیسو زیاته برخه خیالي بڼه لري. حوادث او پېښې یې له عقل نه لرې او تخیلي بڼه لري. په ولسي کیسو کې یوه برخه داسې هم شته چې د ریښتیني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خیالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کیسو څخه ځینې کیسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړیوالو ولسي کیسو کې شمېرل شوي دي او د دغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس یوه ولسي کیسه غوره کړې چې د دې کیسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کیسو سره آشنا شئ.

- کومه ولسي کیسه مو په یاد ده؟
- د کوم بل هېواد ولسي کیسه مو اورېدلې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کیسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبیاتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کیسې له پېړیو، پېړیو راهیسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځینې کیسې یې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کیسې په کلیو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کیسه په یوه کلي کې رامنځته شوې ده، نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کلیو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کیسې چې له یو ځای څخه بل ځای ته انتقال شوي ځینې محیطي اصطلاحات او جغرافیوي نومونه یې تغییر شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره یې د بیان په ژبه کې هم تغییر راغلی دی.

د پښتو په ولسي کیسو کې دوه ډوله کیسې دي چې یو ډول یې د پښتنو خپلې کیسې دي او بله ډله یې له نورو ژبو څخه راغلې دي. د پښتنو په خپلو ولسي کیسو کې قهرمانان، چاپېریال او ټول کړه وړه پښتني وي. په دې کیسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کیسې ځینې ډېرې اوږدې او ځینې لنډې دي.

په دې کیسو کې بیا ځینې په نظم شوي او ځینې په نثر کې دي. دا کیسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځینو کې تخیلي اړخ ډېر غالب وي لکه د دیوانو او پیریانو کیسې او ځینې یې له ریښتیني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کیسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ویل کېدلې، خو د ساعت تېرۍ تر څنګه یې ځینې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس د دې کیسو ویلو رواج یا خو بیخي پای ته رسېدلی او یا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ یو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کیسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلۍ او شهۍ، مؤمن خان او شیرینو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابیا او نورې...

ځینو لیکوالو په نثر کې هم ولسي کیسې او واړه واړه حکایتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. د دې کیسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبیاتو په بډاینه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چِک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه ودبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټېل وهله. خو لږه شیبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره ودبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ویې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان ټول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه، خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شیبه له دې مېخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له ورۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، مېخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې مېخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړي وویل: که ما درته ثابته کړه نو منې به یې.

ښځې وویل: ښه ده ثابته یې کړه.

بیا یې د ښوروا پخولو دیګ ورته راوړ. سړي مېخ د دیګ په تل کې کېښود او اوبه یې پکې واچولې. بیا یې دېګ په اور کېښود. لږه شیبه چې تېره شوه، نو سړي د دېګ سر لرې کړ او ښځې ته یې وویل:

_ که لږه مالګه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تیاره شي.

ښځه پاڅېده د یوې الماری دروازه یې پرانیستله او وې ویل:

_ هو مالګه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته یې د مالګې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالګه او تور مرچ په دېګ کې واچول. یو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بیا د دیګ سر ایسته کړ او ویې ویل:

_ د پیازو یوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زیات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بیا له ځایه راپاڅېده او وې ویل:

_ ګورمه که چېرې پیاز وي!

یوې بلې الماری ته لاړه او د هغې دروازه یې پرانیستله. سړي سر اوچت کړ او په الماری کې یې د خوړو توکي ولیدل.

ښځې د پیازو یوه غوټه راواخیسته او سړي ته یې وویل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه یې پیاز او چاقو واخیستل. پیاز یې ټوټې، ټوټې کړ او دېګ ته یې ور واچاوه. بیا یې اور تازه کړ، څو نورې درې یې ورېسې کړې او وې ویل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي، خو که په دې کې ګازرې او الوګان ورګډ شي، نو خوند به یې لا زیات شي خو خیر پروا نه کوي.

اوس له دېګ نه د پیازو د پخېدو خوشبویي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته یې پام و. بې له دې چې هغه ته یې څه ویلي وي. الماری ته لاړه او یو څو ګازرې او دوه الوګان یې ترې راواخیستل او سړي ته یې ورکړل. سړي ګازرې او الوګان سپین، ټوټې ټوټې او بیا یې په دېګ کې واچول.

لږه شیبه وروسته یې چې د دېګ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبویي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي یې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په څمڅې د دېګ له تل نه مېخ راوچت کړ او ویې ویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده، خو که په دې کې د غوښې وړې، وړې ټوټې ورګډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښوروا کې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وړه، وړه یې کړه او سړي ته یې ورکړه. سړي د غوښې ټوټې په دېګ کې واچولې. او ریې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: بېشکه ولې نه.

د کوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری څخه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پرمېز یې اوار کړ.

بیا یې چیني لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته د ښوروا لپاره یوه غټه کاسه او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښوده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي، ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو څخه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ځان ښه موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا نه ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل، نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوک یې پټ نه کړي.

سړي ترینه رخصت واخیست او پر خپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲ــ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې د کیسې د دې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه د دې مېخ له برکته دي)).

٤ــ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

٥ــ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم په خپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې په ښوونیز درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ آثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي آثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني آثار هم لري. په داستاني آثارو کې یې ځانځاني ښامار او په شعرونو کې یې نا آشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې د دغه نومیالي له ژوند او آثارو سره آشنا شئ.

ـ تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره آشنا یاست؟

ـ د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ تاسې د مجروح کوم آثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاوالدین مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار یې سید شمس الدین مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سید بهاوالدین مجروح د کونړ ولایت د اسمار ولسوالۍ د شینکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پیدا شو.

لومړنۍ زده کړې یې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه یې ولوستل.

بیا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې یې خپلې زده کړې پیل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولیږل شو. هلته یې د روحیاتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم یې د الماني او انگریزي ژبو ادبیات په المان او انگلستان کې ولوستل. هیواد ته له راستنېدو سره سم د ادبیاتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بیا وروسته د دغه پوهنځي انتخابي رئیس وټاکل شو.

سید بهاوالدین مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپیسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئیس او د ادبیاتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئیس په توگه دندې سرته رسولي دي.

په المان کې یې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پلیه پوهنتون) څخه د ادبیاتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخیسته.

یو وخت د افغانستان د تاریخ ټولنې رئیس هم و او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هیواد یرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونیوله او په پېښور کې یې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، د دغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړیوال خبر کړي او هم به یې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحلیلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهید شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بیا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې د ده تابوت افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېر کړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړ کې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱ـ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲ـ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳ـ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

٤ـ دښمن وپېژنئ

٥ـ نا آشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او آزادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. د ده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتې دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د آزاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا د دې اثر په هکله ویلي وو: ((دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې ساری نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده ګان یاست غلامان یاست،
هسې تږي،
لکه وینو ته چې تږي وي د غرو رغو لیوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وڅښي سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځیر شئ!
هغه سترګې چې د ده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترګې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ خېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپږمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ټومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي ځوک نابوده
نو به هله د بلا تورې بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار
پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځاني ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی، ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. خو دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې د دې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنی نړی د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار لپاره يو ځانګړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (٤) يا په (٨) يا په (١٢) او يا په (١٦) سيلابونو دربرېږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سېلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريم د دې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلی مـا پـه خـدای یـې مـور دې ځـار شـه
مـال د خـدای یـې هـم هغـه دې مـددگار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت کـه نصیـب سـتا وي
پـه دې کار کـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
کـه لـه ملـک نـه دې بهـر کفـر الحـاد کـړو
کـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد کـړو
نـو یـوه ورځ بـه د غازیانـو لښـکر راشـي
تـه بـه راشـې بیـا بـه نـوی اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نکریـزو بیـا رنگیـن کـړم
شـینکی خـال بـه بیـا تـازه پـاس پـه جبیـن کـړم
بیـا بـه زه یمـه سـر لـوړې پـه خپـل کـور کـې
هـم خوشـحاله خـو ژونـدی یـم هـم پـه گـور کې
پـه گاونـډ چـم پـه گـودر کـې بـه خنـدا نـه
مسـته گرځمـه پـه زړه همیشـه ځوانـه
بیـا بـه گرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن کـې
هسـکه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن کـې

د متن لنډیز:
پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هیواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو څخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توگه هم دندې سرته رسولي دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او څو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانځاني ښامار او نا اشنا سندرې د یادولو وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

آثار دي چې زيات مينه وال لري.

مجروح د ځانځاني ښامار په ليکلو سره په پښتو ادب کې يو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.

مجروح د دغه کتابونو تر څنگه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بيا د لنډيو په پېژندنه کې هم ډېري ليکنې کړي دي. د جبر و اختيار ديالکتيک يې يو فلسفي اثر دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- سيد بهاو الدين مجروح کوم کتابونه ليکلي دي؟
- مجروح په کومه څانگه کې زده کړې کړې وې؟
- د سيد بهاو الدين مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځاني ښامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

٤ـ يو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره ليکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له دغو موضوعگانو څخه يوه غوره او څو کرښې مقاله دې وليکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني ښامار، پيغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاريخ مطالعه کوو، نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې ګورو. يوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقيب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصيده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکيب بند، ترجيع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو يا ملي نظمونو په اړه يو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځينې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترک نظمونه هم وايي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک ويل شوي او ويل کېږي.

ـ تاسې د ديواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د ديواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه يې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱_ غزل: عربي لفظ دی او معنا یې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو دیوانونو کې زیاته برخه لري. د غزل لومړي بیت ته مطلع وایي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بیتونو دوهمې مسرۍ یو له بله سره په قافیه کې یو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بیتونو شمېر یې له پنځو څخه نیولی بیا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ویل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسایل هم بیانېږي او له پخوا څخه یې توپیر موندلی دی.

چې دې وګوري ومخ ته وطن پرېږدي
وطن څه دی چې روح والوزي تن پرېږدي
که ښتن وي د تومنو ستا په مینه
درویزه کاندې اختیاره تومن پرېږدي
بلبلان که دې له حسنه خبردار شي
ستا د مخ په ننداره به چمن پرېږدي
څه خو مخ و بتخانې و ته جار باسه
چې د بتو پرستش برهمن پرېږدي
ښه چې زړه مې مسافر شو ستا په لورې
عقیق لاشي قیمتي چې وطن پرېږدي
د جفا د مړو ژوند څه وي حسینه
که د جور خوی زما ګلبدن پرېږدي

۲_ بولله (قصیده): یو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصیده وایي. په قصیده کې ډول، ډول اوږده مضامین ویل کېږي. د بیتونو شمېر یې له شپاړسو څخه نیولی بیا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصیده هم د غزلې په څېر یوه مطلع او یوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بیت دواړه مسرې او د نورو بیتونو د دوهمې مسرې قافیه یو له بله سره یو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځینې قصیدې درې برخې لري، لکه: تشبیب یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغزل، گريز يا مخلص، دعائيه يا حسن طلب.

تشبيب يا تغزل له اصلي موضوع څخه د مخه يوه مقدمه ده چې د بهار او يا مناظرو ستاينه ده.

گريز د قصيدې دويمه برخه ده چې شاعر ستاينه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي.

دعائيه د قصيدې دريمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصيدې موضوعات، ستاينه، موعظه، گيله، غندنه او اخلاق وي. د قصيدې دعائيه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان خټک د يوې قصيدې څو بيتونه ولولئ:

درته وښيم کيميا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد انديش شه
که دې زړه وي چې درنه رسي آفت
که لويي غواړې ځان کم گڼه تر بله
بل تر دا د پاسه نشته نصيحت
په دوستانو تلطف کړه خو په تا شي
له دښمن سره هم ښه کوه خلقت
د نيکخوا خبره نغوږه پرې عمل کړه
نانغوتانو ته تيار دی ندامت
د لمانځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د ځلورو مصلحت
نوراني کا هغه ځای چې سره کښيني
ديرينه ځلور هوښيار په مشورت
په اخلاص چې په دعا لاسونه هسک کا
ور به پرانيت شي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا څلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانګر باله شي په دا ديار کې

٤ـ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

اندېښنه که په غره کېږدي
غر به هم لکه ويښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

٥ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه
سبا ته مسوول د کار يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که ته مور او که ته پلار یې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حیات په هنګامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه یو بل ته محتاج دي
یو و بل ته د سر تاج دي
یو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خویندو شئ بیدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زبون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپورې کاندي
نه خبر موږه له ځان یو
نه له حاله د جهان یو

۷ـ مربع: یو ډول شعر دی چې بند یې دوه، دوه بیته وي. د سر په دوو بیتونو کې څلور مسرې یو ډول قافیه لري. وروسته په هرو دوو بیتونو کې لومړۍ درې مسرې په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په نظر کې نیول کیږي. د پیر محمد کاکړ د مربع څو بیتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نــادان و د میـنـې غـل شو
فــراق یــې اور و رابـــانــدې بــل شو
راحـــت مـې واړه پـه غـم بـدل شو
اوښـې سیـلاب دې صـورت مې شـل شو

**

زیـبـا نـگـار چـې زه راپـــه یــاد کـړم
لــه درد و غـمـه آه و فــریــاد کـړم
قـبـول حـیـران یـم د چـا ارشـــاد کـړم
بـېـل لـه مـا خـــواره د لارې مـل شو

**

عـمـر مـې صــرف شـو پـه مـعـصیت کې
شـاکـر یـې نـشـو پـه هـېـڅ نـعـمت کې
اوس صـبـح و شـام یـو پـه دا حـیـرت کې
مـقـبـول بـه خـــدای تـه پـه کـوم عـمـل شو

۸ـ مستزاد: هغه شعر دی چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خیر ویل کړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډېر کړم — اوښــه یـې تــر نظـر تېـر کړم
راپېښـه بدبختـي ده چـې یـوه زره عمـل کـړم — مـدام منـت پـر بـل کـړم

لنډه مسره همېشه یو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پایه پورې پنځه، پنځه مسرې لري. لومړۍ پنځه مسرې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې یو له بله په قافیه کې یو ډول وي، خو پنځمه مسره یې د پیل له لومړنیو پنځو مسرو سره یو ډول قافیه لري او تر پایه دغه جوړښت ساتي. د حمید مومند د مخمس څو بیتونه:

د هجران د لاسه ناست یم ویر ژړلی   لکه بت په غتو سترګو دم ختلی
بېهوده په صـورت روغ په زړه نتلی   بېلتانه په مـرګي حال یم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

یا لــه یار ســره ولاړ وای پـــه رکاب کې   یا یې مړ وای د هجران په اول تاب کې
یا وای ډوب مدام د اوښکو په سیلاب کې   حسـاب نشوم د یوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: د دې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې یې یو ډول قافیه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې یو له بله په قافیه کې یو شی وي، خو د شپږمې مسرې قافیه د لومړیو شپږو مسرو پر قافیه باندې بنا کېږي.

د شمس الدین کاکړ د مسدس څو بیتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي   جرس اوازکا زړه مې لړزېږي
سـترګې مې غورزي باڼه رپېږي   اثـــر د غـــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د یـار د تـللو خبرې کېږي

دا خه عشق نه دی واړه ټګي ده   دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغـــه بازي ده   دا یاري نه ده دا بیزاري ده
چې پر یار غم دی پرما ښادي ده
بې حیا زړه دې زمـا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدایی ســـــندرې وایم   په سفر تللی اشنا به ستایم
که ملامت یم کــه بېنوا یم   بیا یې د وصـــل په تمنا یم
زه شمس الدین یې په دا دعا یم
چې یار به کلـــه بیا ورســېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي، خو د مسرو په شمېر کې توپير لري. په مسبع کې اوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافيه يو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې يو له بل سره په قافيه کې يو ډول وي، خو د پای د مسرې قافيه د سر د مسرو پر قافيه بنا کېږي.

۱۱ـ ترجيع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافيې يې مختلفې او وزن يې يو ډول وي. د بندونو شمېر يې نه دی ټاکل شوی. د هر يو بند د بيتونو شمېر يې په خپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بيتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زياتېږي.
د هر بند په آخر کې يو بيت راځي چې د بند د ټولو بيتونو سره په وزن کې يو شان وي. مگر ځانگړې قافيه لري چې همدغه بيت د هر بند په پای کې تکرارېږي.
دلته د خوشحال خان خټک د ترجيع بند څو بيتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوريه که هـزار جور و جفا وي   له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
پـه عـاشـق بـانـدې معشوقه عنايت کا   ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښـه مـا ومنل چې تـه بې حـد زيبا يې   په جهان به کوم څوک تا غوندې زيبا وي
ولې خدای چې ښه جمال و چاته ورکا   نه په دا چې دی بې مهره کبريا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم   که يو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې   خدای دې نه کا چې له تا به تله زما وي

ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم
په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ـ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت له هر بند څخه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو:

په منزل به یې سبا گوره څوك مله وي　　نه پوهېږم چې به ساد وي که به غـله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي　　له نغمې به یې د زړه نغمـه په خـوله وي
دم قـــدم به یې خولې د مخ په وله وي　　رانجه کړي به یې چـــا خاورې د پله وي

ســــزاوار د هـــــر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم

**

یا لـــه یاره سره تللی په سفر وای　　پـه هـر ځـای مې غوړولی پرې وزر وای
یـا یې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای　　یـا په دواړو سترگو تېپ ړوند په نظـر وای
کـه دا نه کېدای هرگزه معتزر وای　　خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای

هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جـــرگـــه د عـاشقانو کې کوز گوری

د متن لنډیز:

مشترك نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانگړې ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه گرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترک نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یوه شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ـ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې په خپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځینې کارولي وو؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

تومن، برهمن، تلطف، نغوره، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه په خپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

که څه هم د یوې ژبې ټول لیکلي او نالیکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبیات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول لیکنې په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي، یوازې هغه آثار د ادبیاتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې لیکل شوي وي او یا هر نظم او منثور اثر چې د تاریخ، جغرافیه، طب او نورو علومو تشریح ته وقف وي، په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي. هغو لیکنو ته ادبي هنري ویل کېږي چې له تخیله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعیتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکین کړي. هنري اثر باید په داسې یو ژبني چوکاټ کې بیان شوی وي چې هم د ټولنیز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې یو عاطفي احساس پیدا کړي او ښکلاییز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبیاتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کیسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ـ هنري نثر څه ته وایي؟

ـ هنري نثر له عادي نثره څه توپیر لري؟

هنري نثرونه د ادبیاتو یوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبیاتو کې کارول کېږي. په پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کالو کې پیل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتیا داده چې هنریت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې لیکوال د ښلابښلو منظرو، انساني ځانګړو خصوصیاتو، روحیاتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخیلي ځواک څخه کار اخلي.

لیکوال د تخیلي ځواک په مرسته او د لیکوالۍ د مهارتونو په وسیله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګوویني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هیلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته یې ولېږدوي. دغه لېږدونه باید د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د لیکوال تخیل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبیهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد ځرګند بیان شرط دی. لیکوال باید د الفاظو داسې برجونه او یا کتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې یوه خوا هم زیانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبیاتو ژبه ده او د یو هنري اثر په ښکلا کې بنسټیز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې یې هم وده او پراختیا وموندله.

ځرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي آثار چاپېدل. پښتنو لیکوالو خپل لومړني هنري نثري آثار په پښتو ژبه لیکل. په دغو لیکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو لیکوالو کې په ځانګړي ډول د یادونې وړ ځای لري.

ده په نولسمه پېړۍ کې د هغو انګرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو ژبه زده کړي ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعليمي کتابونه ترتيبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړې او هم يې مستقل آثار ليکلي دي. د ده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نماينده ګي کوي (ګنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کيسې راغلي چې ځينې ترجمې او ځينې ده پخپله ليکلي دي.

د ده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه يې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبني اصطلاحات يې هم کارولي دي. ده پخپلو کيسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. د ده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختيا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون ليکوال مير احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد ژباړې کولې. ده د پښتو ژبې ګرامر وليکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. د ده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د يادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلګه يې د (شکرستان افغاني) په نامه يادېږي. د ده دغه کتاب هم د وړو، وړو کيسو او حکايتونو مجموعه ده.

بل ليکوال چې په هنري نثر کې يې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انګليسي ژبه يې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انګرېزانو د پښتو ښوونکی شو. د ده په شاګردانو کې د هند د وايسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه وليکل. د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې يې د هنري نثر په ليکلو پيل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانۍ ګپ) يې د هنري نثر خورا ښې بېلګې دي. دا کتابونه ورې کيسې او حکايتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره ليکل شوی دی. د قصه خوانۍ ګپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانۍ، د فرهاد او شيرينۍ کيسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې هنري نثر پيلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځيو په رامنځته کېدو، د جريدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډيو په رامنځ ته کېدو د هنري نثر ليکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بيا د پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختيا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي، هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱٦م) کال کې یې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، ګل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه یې هم دې ډګر ته راواړوله. ګل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنز یې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توګه د بېنوا یو نثر راوړو:

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لویې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاځېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لویې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مګر یوه هم د زړه سوي په سترګو راته ونه کتل. ځینو به د ګوتو په اشارو لار راوښودله، خو د ګوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به د دې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به یې له ځان سره روان کړم، خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به یې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینګه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وربځ پیدا شوه، باران او ږلۍ وربدل شروع شول.

آسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې ګډې وډې شولې، خو زه ډاډه وم چې تا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډي لارښوونکی لرم او تاته مې سترګې وې چې د زماني په دې توره دربیله کې به لار راوښيي.

مګر په هماغه حال کې تا په ډېرې حیرانتیا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکی یوازې زه یم او باید زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلی وو. په افغانستان کې يې مخکښه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، ګل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

وروسې لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي، هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوي چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی.

د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور څخه کار واخيستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړي او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- پښتو هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟

۲ــ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني، د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ــ زده کوونکي دې د لاربښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې څرګند کړي.

٤ــ زده کوونکي دې د یوه ښه لاربښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

٥ــ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

٦ــ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کاربرېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره

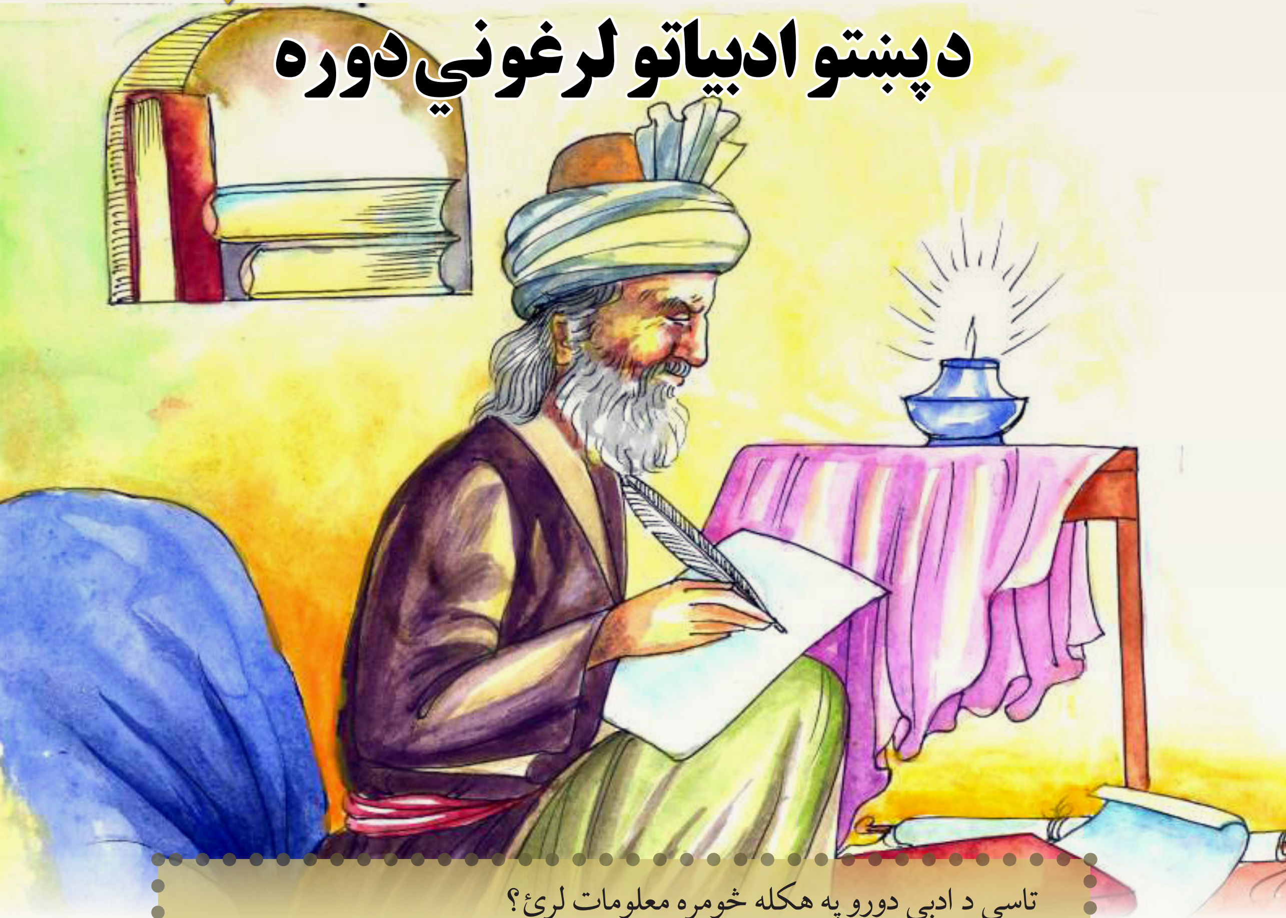

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سياسي تاريخونو ترڅنګه ادبي تاريخونه هم لري چې د يوه ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاريخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاريخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغوني دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ يا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت څخه پيل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتياوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغوني دوره څه وخت پيل شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې آثار د پښتنو په دریو مرکزونو (غور، دکسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. د دې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم یې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي رضي الله عنه په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوی ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره د ده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې یې ترلاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱۵٤هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای یې د ده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پایله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نشته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نشته
بل په زابل نشته له ما اتل نشته
غشي د من مې ځي بریښنا پر میرخمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نشته
زما د بریو پر خول تاوېږي هسک په نمنځ او په ویاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د آس لــه ســوو مې زمکــه رېــږدي غرونه کانــدم لتاړ
کړم ايوادونه اوجاړ لــه مــا اتــل نســته
زمــا د تــورې تــر شــپول لانــدې دي هــرات و جروم
غــرج و باميــان و تخــار بولــي نــوم زمــا پــه اودم
زه پېژندويم په روم لــه مــا اتــل نســته
پــر مــرو زمــا غشــي لونــي ډاري دښــن راشخــه
د هريــوا د رود پــر څنــډو څــم تښــتي پلــن راشخــه
رېي زړن راشخه له مــا اتل نســته
د زرنــج ســوبه مــې د تــورې پــه مخســور وکــړه
پــه بــادارى مــې لــوړاوى د کــول د ســور وکــړه
ستر مې تربور وکړه له مــا اتل نســته
خپلــو وګــړو لــره لــور پېرزوينــه کــوم
دوى پــه ډاډينــه ښــه بامــم ښــه يــې روزنــه کــوم
تل يې ودنه کوم له مــا اتل نســته
پــر لويــو غرو مــې وينــا درومــي نه پــه څنډو پــه تال
نــرى زمــا ده نــوم مــې بولــي پــر دريــغ ســتا يــوال
په ورځو شپو مياشتو کال لــه مــا اتــل نســته

د امير کروړ سوري دغه وياړنه د پښتو تر ټولو پخوانى شعر دى چې د اسلامي عصر په دويمه هجري پېړۍ کې ويل شوى دى. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو آريايي سندرو ته نژدېوالى لري.

په محتوا کې يوه وياړنه ده چې د خپلو سوبو يادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مينې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثيرات نه ليدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات يې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځينې داسې کلمات هم شته چې اوس په عامه ژبه کې نه ويل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه آثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شېخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لویه خدایه، لویه خدایه   ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې   ټوله ژوي په زاري کې
دلته دي د غرو لمنې   زموږ کیږدۍ دي پکې پلنې
دا وگړي ډېر کړي خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

دلته لږ زموږ اور بل دی   ووړ کورگی دی ووړ بورجل دی
مېنه ستا کې موږ مېشته یو   بل د چا په مله تله نه یو
هسك او مځکه نغښته ستا ده   د مړو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شېخ اسماعیل او بل خرښبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خرښبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي، نو شېخ اسماعیل یې په جدایۍ کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مځکې بېلتون دی   له کسي غره ځخه ځي خرښبون دی
کـه وروره وروره خرښبونه وروره   ته چې بېلتون کړې زما وير ته گوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خربښبون يې په خوب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې   نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په ورانډې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دواړه ســترګې مې په وينـــو دي ژړانډې

درېم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان څخه نيولې تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړی د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حميد پسې د ده زوی نصر او بيا يې لمسی داوود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شېخ حميد زوی نصر لودي او بل يې وراره شيخ رضي دی.

شيخ رضي د حميد لودي د پاچاهۍ په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليك په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پيل بيتونه يې دادي:

د الــحــاد پــه لــور دې تــر پلل
گـــروه دې زمـــوږ وكــــوراوه
مـــوږ روښـــلـــی پـــه زيـــارنـــه
تـــا پـــه تـــور وتـــــــوراوه

کله چې دا ليك په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد، نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الـــحـــاد پـــه تـــور تـــورن ســوم
زه لـــرغـــون خـــو مـلـحـد نـــه يـم
زمـــا دښـــنـــه هـــسـې تـــور راکـــړی
کـــه مـلـحـد يـــم د دښـــنـــه يـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې څخه اووښتی يې خو نصر ورته په خوب کې وايي چې زه پر سنت ټينګ ولاړ يم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخين وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونيوله او پر لودي کورنۍ يې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه يې د ملتان لوديان وځپل، حال دا چې د ملتان لوديان مسلمانان وو.

په دريمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر ليکل او ژباړه پيل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته يې ژوند کړی دی. په (۲۹۴هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې يې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه يو عربي شعر يې په پښتو ژباړلی چې داسې پيلېږي:

ژبـه هـم ښـه وينـا کـانـدي چـې يـې وينه
د خـاونـد پـه لاس کـې زر او درهـمـونـه

دا په پښتو کې د ژباړې پيل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې يو کتاب ((د سالو وږمه)) ليکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه و.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصيده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصيده ويونکی شيخ اسعد سوري دی. شيخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړ کې د امير محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړينه يې يوه قصيده ويلې ده چې داسې پيلېږي:

د فـلـک لـه چـارو څـه وکـړم کـوکـار
زمـولـوي هـر ګـل چـې خـانـدي پـه بـهار
هـر غـاټـول چـې پـه بـېـديـا غـوړيـده وکـا
رېــژوي يـې پـاڼـې کـانـدي تـار پـه تـار

بل قصيده ويونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدين غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدين د اسلام دين د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدين د سوبو په اړه يوه اوږده قصيده ويلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کړل سينگارونه
بيا يې ولونل په غرونوکې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طيلسان زمردي واغوسته غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فيروز کوه کوټوال و. دغه دواړه قصيدې په غور کې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ويل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هند کې د اسلام د مقدس دين د خپرولو لپاره لښکرې کوي، نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ويل شوي دي.

ملکيار غرشين چې د سلطان شهاب الدين غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدين پر هندوستان لښکرې کوي، نو ملکيار غرشين هم ورسره دی چې يوه رزمي سندره يې په دې ډول ويلې ده:

خښتن مو مل دی   اوس مو يرغل دی   هيواد د بل دی
غازيانو گورئ   خښتن مو مل دی
تورې تېرې کړئ   دښن مو پرې کړئ   منگولې سرې کړئ
څله به تښتو   خښتن مو مل دی
که ټينگ کړو زړونه   په برې يونه   چې زمري يونه
اسلام راڅخه دی   خښتن مو مل دی
غازيانو راسئ   ټول شاوخوا سئ   د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوڅ کړئ   خښتن مو مل دی

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مينې او محبت سندرې ويل شوي دي چې يوه نمونه يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېخ تیمن کاکړ یوه عشقي سندره ده:

ګـهیځ رڼا د لــمر خپره شوه　　زما پر کـــــور د ویر ناره سوه

د بېلتون ورځ توره تیاره سوه　　وږغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثر یو بل کتاب د سلیمان ماکو له خوا لیکل شوی چې تذکرة الاولیاء نومېږي. په دې کتاب کې یې د اولیاوو او ځینو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. د دې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شیخ بیټني، شیخ اسماعیل، ملکیار غرشین او قطب الدین بختیار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دریمه لسیزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پیدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مینه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د یو مناجات څو بیتونه په دې ډول دي:

زه چې ځرګند په دې دنیا سوم　　د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پر جمال باندې شیدا سوم　　لــه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی

یمه پردیسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دویمه لسیزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنګېز حملې پیلېږي. د چنګېز او د ده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پیلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک یوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سیمې به یې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې یې له مغلو سره سخت جنګ وکړ. په دې جنګ کې پښتانه لړ او غلیم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وویله، نو سوبه د پښتنو په نصیب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (۶۶۱هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (۷۴۰هـ) کال وفات شوی دی، د شعر یوه برخه یې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر سـورغـر بـل راتـه نـن اور دی　　وگـړیـه جـوړ راتـه پـیـغـور دی
پـر کـلـي کـور بـانـدې مـغـل راغـی　　هـم پـه غـزنـي هـم پـه کـابـل راغـی
غښتلیو ننگ کـړئ دا مـو وار دی　　مـغـل راغـلـی پـه تـلـوار دی
پـه پـښـتـونـخـوا کـې یـې نـاتـار دی　　پـر کـلـي کـور بـانـدې مـغـل راغـی

د اتمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرگندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمینداوري له خوا ویل کېږي:

د مثنوي نمونه یې داده:

زه عـاشـق یـم یـار هـم نـیـز　　نـور خـه لـرو تـمـیـز
یـو پـر بـلـه عـاشـقـان یـو　　پـه خـپـل عـشـق کـې صـادقـان یـو
یـو پـه بـل پـسـې رنـځـور یـو　　چـې نـژدې نـه یـو مـهـجـور یـو
عـشـق کـه ښـه دی کـه بـلا دی　　پـیـدا کـړی زمـوږ مـولا دی

د اکبر زمینداوري د غزلې یوه برخه داده:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم　　د عشق ویر به تل پخپله پتول کړم
ما مدام لکه بورا پر گلو گشت کړ　　اوس به څم په سرتور سر فراق د گل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم　　ځیني هېر به د یار بزم گل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی　　زه به سر و مال ښندم دید به حاصل کړم

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې وینې
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پیلېږي چې د لومړنیو رباعیو ویونکي خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹۴هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خلیل خان نیازی د ده د دربار شاعر و چې دا رباعي یې ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خـــرې وربښې ژاړي لـــه پاسه　　　　کـــویله ږغ کا بېلتون له لاسه
په هغه لوني ګوهر په خول ستا　　　　دا مـرحبا کا ستا زموږ مواسه

د خلیل خان نیازي په خوب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي وویله:

ملك به زرغون کړم په ورکړه راسه　　　　ګـوره وربښې د داد لـــه پاســـه
خــــول مې د عدل په درو روڼ دی　　　　جهان به زیب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پیړۍ په جریان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمریه اشعارو یو ډول دی چې د ساقي، جام، ګل، مل او صراحي صفتونه پکې بیانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ویل کېدل.

د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ویلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو شخه دی. په (۹۱۲هـ) د ده پښتو دیوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په دیراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پیل دادی:

ساقي پاخه پیاله راکړه　　　　مــــرور یار مې پخــلا کړه
اوبه تویې په لمبو کړه　　　　اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبیاتو په لرغوني دوره کې یو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې یوه یې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې زېږېدلې ده، چې یو حکایت یې پټې خزانې راوړی دی:

اورېــــدلــــې مــــې قــصـــه ده　　　　چــې لـــه شــاتــو هــم خــوږه ده
د اخـــتـــر پـــه ورځ ســهــار　　　　بـــایــزیـــد چـــې و رویـــــدار
لـــه حـــمـــامـــه راوتـــلـــی　　　　پـــه کـــوخـــه کـــې تـــېـرېـدلـی
ایـــرې خـــاورې چـــا لـــه بـامـه　　　　راچـــپـــه کـــړلـــې نـــاپـــامـــه
مـــخ او ســـر یـــې ســـو ککـړ　　　　پـــه ایـــرو پـــه خـــاورو خـړ
بـــایـــزیـــد پـــه شـــکـــر کـښـــو ســو　　　　د خـــپـــل مـــخ پـــه پـــاکـــېـدو ســو
چـــې زه ور یـــم د بـــل اور　　　　چـــې پـــه اور کـــې ســـم نـــسـکـور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغونې پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه يې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي ښځه د ادبي آثارو د ترجمې تاريخ هم له زرغونې ښځه پيلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان يې درلود. يوه رباعي يې پټې خزانې راوړې ده:

ادم يې څمکې وتــه راستــون کا	په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د ځمکې	نوم يې د هغه، دلته بېلتــون کا

په دې دوره کې دريمه مېرمن بي بي نېکبخته نومېږي. د شيخ الله داد لور او د شيخ قدم مېرمن وه. پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه.

په (٩٦٩هـ) کال کې يې د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و چې درې ټوټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستې دي. د يوې ټوټې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شي اې مؤمنه	په ظاهـــر په بـاطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټينګ شــه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبينه

په حکايتي آثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ يو حکايتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (٩٢٦هـ) کال يې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک يو حکايت تر موږ رارسولی دی چې يو څو بيتونه يې دادي:

لــه نــيکانــو روايت دی	هسې تــوګه حــکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې يې فيض تل جاري دی
د نيکــونــو له خولې وايي	چې مـــنبښت يې راته ښايي
چې کـــاکړ نيکـه زاهد و	لـــوی ښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامې حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې دري شاعران پېژنو چې دري واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسی مشوانۍ، شيخ علي سرور لودي او شېخ بوستان بړيڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شېخ عيسی مشوانۍ د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.

د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بادار يم کله مې خوار کړې
ته خو قادر يې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړې
عيسی حيران دی په دې شيونو
کله مې يار کړې کله اغيار کړې

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شېخ صالح محمد الکوزی يو عارف شاعر تېر شوی چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شېخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز

د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاخون پورې رسېږي. د لرغوني دورې آثار د ريګويدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري، ځکه چې موضوعګانې او قالبونه يې يو ډول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، ښلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې آثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زماني په تېريدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګيز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاوليا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي آثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو تر څنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي، لکه: د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړې معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي آثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د دريمي هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، وروسته له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې آثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتانه له پښتونخوا څخه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې آثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاوليا کې راغلي دي. د دې دورې په آثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځينې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې آثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغيز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.
- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ويل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصيده ويونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې آثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځينه شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو ووېشي يوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړيکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې وليکي.

۳ـ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پيل شو؟

٤ـ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پيدا او وليکي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

٥ـ په لرغوني دوره کې نثر ليکل څه وخت پيل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

٦ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ايوادونه	دبنن	پلن	زرن	مخسور
دريخ	ستايوال	سوبه	ګروه	روښلی	مهجور
ښندم	کويله	خول	مواس	مرحبا	

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبيات په دوو ډلو وېشل کېږي. يوه ډله يې عامې سندرې دي او بله ډله يې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوې دي. لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ويونکي يې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکې، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو يو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبياتو کې يو مشهور ډول دی. له لنډيو سره ټول پښتانه آشنا دي. لنډۍ دوه مسريزه منظومه ده چې لومړۍ مسره يې لنډه نهه سپلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سپلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې يو بشپړ مضمون ځايداى شي. لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټيکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې به هغو لنډيو غږېږو چې د ښځو له خوا ويل شوې دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او اروایي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري، خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار څخه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د یوې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټۍ پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي، هغه د دې روحي فشار دی او احساس کوي چې د دې انساني ښځینه طبیعت د پښو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترڅنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري، نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په یو بیانوي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناوړه خواوو ته یې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځیرونو په کړیو کې بنده ده او د دې انساني نفس یې قید کړی دی.

خـــدایـــه پـــه څـــه ګـــنـــاه کـــړیـــږم

لـکـه سـتـي پـه سـرو لـمبو کـې نـاسـتـه یمه

په لنډیو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې یو مهم کردار یې ښځه ده. ښځه لکه خنګه چې په ټولنه کې ده، همداغسې له هر موقف څخه لکه خور،ماندینه، مور، خورزه، وریره او میني په توګه راڅرګندیږي.

د ښځو د لنډیو عامه موضوع د دوی مظلومیت دی او دا مظلومیت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلومیت، د مېړه په کور کې مظلومیت او په ټولنه کې ددوی مظلومیت.

پـــر مـــخ مـــې مـــه وهـــه ظـالـمـه

د اوښـکـو ډکـې سـتـرګـې چـاتـه واړومـه

کوم تاوتریخوالی چې له ښځو سره کېږي او یا جبري ودونو ته اړ ایستل کېږي او یا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زیات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډیو کې وینو چې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه ربښتیني هنداره ده چې زیاتی او کمی پکې نشته.

چـــې ډوډۍ خـــورم دادا قـــاریـــږي

چې رویی شرنګ کړي دادا شین له خندا شینه

مـــیـــنـــه یـــم مـــنـــکـــره نـــه یـــم

که شینکی خال مې د چړو په څوکو څینه

صـــورت زمـــا واك یـــې د نـــورو

ربـــه تـــه واخـلـې دا بـې واکـه صورتـونـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ســـوال د الله پـــه در کـــې وکـــړه
پـلار مې سـودي دی ما مـالـدار ته ورکوينه

زمـــا بـــې بـــې دادا تـــه وايـــه
خـوشـحـالـه نـه يم لـه نـاکـامـه نـاسـتـه يمه

مـــســـافـــري دې روزي مـــه شـه
زه دې په سپينه خوله ويـده پرې ايښې يمه

لکه ښکلا چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه ورونو سره ښکلا په ښکلا دربدلي دي، د خپلو مېړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وو ته روحيه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصيب شوی دی. د ميوند په جګړه کې د ملالې لنډۍ يوه تاريخي بېلګه ده:

کـه پـه مـيـونـد کـې شـهـيـد نـه شوې
خـدايـږو لالـيـه بـې ننګۍ تـه دې ساتينه

نور مثالونه يې هم ډېر دي لکه:

کـــه تـــور وربـــل مـــې مـــيـراتـيـږي
پـه وطـن جنګ دی جـانـان نـه ايسـارومـه

جـــانـــانـــه داســـې وخـــت بـــه راشـــي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جـــانـــان بـــه ښـنـګـه تـــوره نـــه کـړي
تـر نـيـمـايـي مـورچـلـه زه ورســـره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنګونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مر کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزورې اقتصادي حالت ډېر ښه څرګند کړی دی. نوکري او مسافري چې دواړه سره تړلې دي او دې دواړو خواوو چې ښځې ځورولې دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

په تا به کوم وطن آباد وي
زه د بېلتون په تروږمۍ کې ناسته يمه

نيستي پېغور نه دی جانانه
زه د چربانګ ميچنه ستا لپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
په سر پنډونه چلوم په زړه غمونه

خدايه د قطر بازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافري په بې غمۍ کړه
ترله دې خپله په نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندروکې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې څرګندوي. لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي څرګند شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ريبار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکی او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په رښتيني ډول څرګندوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړي خصوصيات څرګندېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بيا دې په متن کې راغلې يوه، يوه لنډۍ معنا کړي.

۲ــ زده کوونکي دې د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو کتابچو کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې واوروي.

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

د خپله لاسه مې پرې مر کړې
چې دزې وشوې زه پر بام دروختمه

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يمه

۳ــ زده کوونکي دې په وار سره يوه يوه لنډۍ له خپله ځانه ووايي، موضوع او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

٤ــ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو يادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا څخه ويل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ په متن کې راغلې لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډيو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره يې په ټولګي کې ولولئ.

٦ ـ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډيو مفهوم په خپلو خبرو کې ووايي:

کـــه ســـرېـــي فـــصـــلـــونـــه وشـــول
مـاتـه لالــي د ســره سـالـو ويـلـي ديـنـه

ســتــرګــې دې وي وتــلــې نــه وي
چـې پـه مـالـت دې لـويـدم نـه دې ليدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په يوه کې د يو کار کېدل څرګند کړي.

لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.

زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

٧ـ زده کوونکي دې د لنډيو موضوعات وليکي او ودې وايي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بيا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بيا د کور له ښځو او نجونو څخه يا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاريخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نوميالي ليکوال تېر شوي چې په خپل وخت کې يې د قدر وړ آثار ليکلي او پښتو ادب يې پخپلو ليکنو بډای کړی دی.

له روښانيانو نيولی، بيا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی راوروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د ختکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او ليکوال تېر شوي چې موږ ته يې د شعرونو ديوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ يو نوميالی ليکوال افضل خان ختک دی چې پخپله يې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور يې هم دغه خدمت ته هڅولي دي.

په دې درس کې به تاسو د افضل خان ختک په اړه يو لړ معلومات ولولئ چې د ده له ژوند او کتابونو سره آشنا شئ.

ــ د تاريخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ــ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه يې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶٤ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي څخه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنۍ کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري د ده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان څخه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زیب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واک پخپل لاس کې واخیست او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو آثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک طالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. ورپسې اووه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لويو پښتنو اميرانو حالات بيانوي. شلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې ښکاره کړي، اووم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.
په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بيان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبيلې حالات او جګړې بيانوي. په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستۍ برخه کې د پښتني قبايلو نسب نامه راوړل شوې ده.
افضل خان خټک د دې تاريخ په ليکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درويزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بياض) څخه ګټه اخيستې ده.
په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي، خو دا نه ده معلومه چې د کتاب ليکل يې څه وخت پيل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاريخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاريخ دی، خو په ضمني توګه د هندوستان د تاريخ پېښې هم پکې راغلي دي.
د تاريخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې يې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.
مشکل او نا آشنا لغتونه نه کاروي. ځينې ترکيبونه يې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاريخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سريزه په ۱۹۷۴م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱٤۹٤) ته رسېږي.
د تاريخ مرصع د نثر نمونه:
((ميرزا بله چاره بې له صلحې ونه ليدله، سړي يې تر ميان کړل. راويې بلل، ورته يې وويل چې د ما کور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شا کوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس ميرزا ته امد و رفت کاوه.
يوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. يو محمود د محمد چغرزي زوی يو چړوکی په خپله بډه وړې وه. چې ورننوتل، د ميرزا بدنيتي يې وليدله.
هغه دې نورو ته ووې چې که وايئ زه به مرزا مړ کړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساتلی بویه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکا ګیګیاڼي کړې وه چې دا هومره ډېر به یو ځلې بیا نه مومي او له دوی نه په نیکی خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه یې وتړل، یو، یو یې وواژه. په هغه وخت یو لوی ملك د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول یې دا ووې چې وراره زما ملك احمد له قیده خلاص شي. بادشاه یې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ. میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه یم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ق.م.) کې حکیم بیدیایي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه یو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانهٔ دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وایي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې یو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې یې د بې زبانو جمع کړې. فایدې یې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان یې د حکمت نه پند واخلي او نادانان یې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت یې یاد کړي او خورد سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه ورسي. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال د دې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښن شي چې پلار د ده د پاره ساتلی وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان ختک سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و، د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

د ده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: د ګوهر خان ختک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو آثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان ختک خواره واره آثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو آثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان ختک نثر د خوشحال خان ختک او عبدالقادر خان ختک له نثر څخه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه يي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان ختک د نثر جملې او ترکیبونه آسان او روان دي. وړې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په آسانی اخیستل کېږي، خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړي اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یوازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان خټک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان خټک شعرونه هم ویل، خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لندې د آباسیند غونډي روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز
افضل خان خټک د خټکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶٤هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار څخه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور آثار يې (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، ختکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرگانو احوال پکې راغلي دي. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳٦هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان ختک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلې او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان ختک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه آثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور آثار يې د کاتبانو په واسطه په خو خو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې د دغه مؤرخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرگندونه

ميرزا الغ بيگ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵٦هـ.)

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک وو؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره څوک مخالف و او څه يې ورسره وکړل؟

۲_ زده کوونکي دې د تاريخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بيا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳_ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په يوه پراګراف کې وليکي او بيا دې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

٤_ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاريخ مرصع له څه شي څخه بحث کوي؟
- افضل خان د تاريخ مرصع په ليکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخيستې وه؟

٥_ زده کوونکي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

٦_ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷_ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بيان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر يو په خپله خوښه د خټکو د کورنۍ په يو تن شاعر څو کرښې وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کيسه

د شلمې پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتيا او تکلف څخه ووت او د روانۍ، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره يې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره يې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه يې خپل کړل.

لکه لنډه کيسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده يې وکړه او پراختيا يې وموندله. ددغو نويو ادبي ژانرونو هر يو يې ځانته ځانګړې جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتياوو له مخې يو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کيسې په تاريخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کيسې د جوړښت او توکو په اړه به هم يو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کيسه څه ته وايي؟

ـ په پښتو کې کوم ليکوال پېژنئ چې لنډې کيسې يې ليکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې څخه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې څخه کیسې هم پیل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړي دي او د ژوند په زړه پورې پېښې یې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولي دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د نننی لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو څخه رازېږېدلی دی. نننی لنډه کیسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ ستوري (Short Story) وایي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د آریایي کیسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو څخه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې یې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ څخه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډې، لنډې حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې یې شارټ ستوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال اډګارالن پوه پیل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې یې ورته ځانګړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. اډګارالن پوه د لنډې کیسې بنسټګر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب یې هم ګټلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا یې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰۴ ـ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې یې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې یې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول ته یې وده او پراختیا ورکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په راحت پسې چې کوم لیکوالان د لنډې کیسې په میدان کې ځلېدلي دي، نومونه يې په دې ډول دي: میا ازادګل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، ګل افضل خان، زیتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کیسه پوهاند عبدالحی حبیبي ولیکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال یې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کیسه (توريالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبیبي څخه وروسته یو شمېر نورو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته يې وده ورکړه. هغو لیکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه يې په دې ډول دي: موسی شفیق، میرا جان سیال، ګلاب ننګرهاری، حبیب الله تږی، ابراهیم عطايي، محمد دین ژواک، امین افغانپور، عبدالمنان ملګری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کیسې ځانګړتیاوې:

اډګار الن پوه د لنډې کیسې تعریف داسې کوي: لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا باید په یاد ولرو چې اوس لنډې کیسې له دې څخه هم لنډې شوي دي. د لنډې کیسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختګ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیاتېدل. لکه څنګه چې پروني انسان ډېر وزګار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به يې لوستل، نو نننی انسان د ډېر مصروفیت له کبله دا کار نه شو کولای، خو د دې اړتیا يې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کیسو خپل ځای لنډو کیسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کیسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کیسې یو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضایع کېدو مخه نیسي.

لنډه کیسه یو پلاټ یا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي یا په بله وینا پیل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کیسې پلاټ کېدای شي کومېډي، تراژيدي، رومانتیک او یا طنز ډوله وي. د کیسې روایت به یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱ـ پېښه، ۲ـ پلاټ یا طرحه، ۳ـ د کیسې پیلامه، ٤ـ کرکټرونه، ٥ـ تلوسه یا ذهني هڅونه، ٦ـ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷ـ تخیل، ۸ـ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹ـ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه بانديې ولاړه وي، که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه بانديې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه يې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط يې وساتي او داسې يې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداووم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند يې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یوه ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل څخه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته رښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال يې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي په خپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله برښنده وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سر کې چې لنډه کیسه رامنځته شوه، نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو، خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو څخه یې ګټه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته راننوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوي وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند څخه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لومړنۍ پښتو لنډه کيسه چا په کوم وخت او په کوم نامه وليکله؟
- په افغانستان کې لنډه کيسه چا وليکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کيسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- لنډه کيسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن يوه يوه برخه په لوړ آواز ولولي او بيا دې د لنډې کيسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کيسه يې زده وي، نورو ټولګيوالو ته دې په شفاهي توګه ووايي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کيسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کيسې لنډيز دې په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته يوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې يوه لنډه کيسه وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهورې څېرې او د دوی آثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او آثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده، ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل څخه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوې دي. همدغه ژباړه ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو خومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادیبانو له تجربو څخه ګټه واخلو چې د دې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تراوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ نامتو لیکوال او شاعر شکسپیر د بریتانیا د سترانفورد په ښار کې په یوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه یې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتیني او یوناني ژبې یې څه ناڅه زده کړې.

څه موده یې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپیر په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له یوې ښځې سره یې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تیاتر سره یې زیاته مینه وه او د همدغې مینې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹٤م.) کال کې د تیاتر له یوې مشهورې ډلې سره یوځای شو چې د (لردچمبرلین) په نوم یادېده. زیاتې پیسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې یې د سترانفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخیستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلین) بنسټ و. دغه تیاتر بیا د خپل وخت مشهور تیاتر شو. په همدې تیاتر کې د شکسپیر ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه یې ترلاسه کړه.

شکسپیر په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه لیکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني آثار یې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپیر تر (۱٦۱۳م.) پورې په سترانفورد کې پاتې شو. دلته یې یو لړ ننداري ولیکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپیر لومړني آثار تاریخي ننداري وې، لکه: شپږم هانري، دریم ریچارد او دویم ریچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژیدي یې (رومیو او ژولیت) وه، دغه داستان چې د یوې غمجنې مینې بیان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنیو څخه د دوو مینانو مینه ښودل کېږي چې د دوی په مړینه پای ته رسېږي.

شکسپیر یو لړ کومیډي ډرامې هم لیکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجیب زاده، د مینې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپیر له (۱٦۰۰م.) څخه تر (۱٦۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژیدي ننداري ولیکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) یې په (۱٦۰۱م.) کال کې ولیکله. د شکسپیر دا ننداره د نړۍ له یوه مشهورو ننداړو څخه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارک شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې د ده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او د ده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي، خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز د ده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د څنګه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (١٦٠٤م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياګو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې په خپله اشتباه پوهېږي، نو له خلکو څخه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (١٦٠٦م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوګرې ورته په مرموزه توګه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهۍ د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توګه وژني، خو په هېڅ وجه د وينې رنګ د ده او د ده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی ګرېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) يې په (١٦٠٧م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيدي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مينه څرخي. له (١٦٠٠م.) څخه تر (١٦٠٩م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستی ننداري يې دوې کوميډۍ وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (٣٨) ننداري وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړيوال شهرت ګټلی دی. د ده شعرونه د انګليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لويو غنايي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (١٥٩٣م.) څخه تر (١٦٠١م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپير همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ننداروو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلګې په توګه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ اوښکې څڅوم او د اسمان کاڼه غوږونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غونډې نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې ځېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غونډې له توپاني ځمکې څخه والوزي او ستا د مينې له يادولو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر ووينم، نو ډېر ځېزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلی شم. پخواني غمونه او ګران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترګو ته ښغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو انديښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهرباني محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر څخه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنګ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان څخه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول ځېزونه د هېرولو ځاه ته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستۍ ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شونډېو لري.

نو آرامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوې. په دې شعر کې به ژوندی پاتې وې او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولرې.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شیبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شیبه چې د پخوانۍ شیبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنايۍ له چینې څخه یې ژوند اخیستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي، خو ډېر ژر بد زړې تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج یې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په ورین تندي ګونځې راپیدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړۍ کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي، خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر څخه په امن کې یې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر څخه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډېز:

د نړۍ له نامتو شېرو څخه یو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵٦٤م.) کال څخه تر (۱٦۱٦م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د ستراتفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې یې لاتیني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ، نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو یې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو یې هم نړیوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداړې ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپیر ټولې ننداړې مشهورې دي، خو ډېرې مشهورې یې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې یې منظومې دي. د ده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنايي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د شکسپير ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲ـ زده کوونکي دې د شکسپير د مشهورو تراژيديو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډيز دې ووايي.

۳ـ د شکسپير د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په څو کرښو کې وليکي او په ټولګي کې دې ولولي.

٤ـ زده کوونکي دې د شکسپير د پېژندګلوی په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپير د کوم هېواد و؟
- د شکسپير ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شئ؟
- شکسپير شاعر و که ډرامه ليکونکی؟
- د شکسپير لومړۍ تراژيدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپير په تراژيديو کې کومه يوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګيوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپير د ژوند او هنر په اړه څو کرښې په خپلو کتابچو کې وليکئ او په بله ورځ يې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپينه

ښځې د ټولنې نيمه برخه جوړوي او د تاريخ په اوږدو کې له نارينه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلې دي. زموږ تاريخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولۍ سربښندنې او له وياړه ډکې کارنامې زموږ د تاريخ برخې دي. کله چې د هېواد تماميت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازيانو وروڼو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله کله يې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ويلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بيا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه يې ډېره ارزښتمنه ده، ځکه چې له يوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځينه شاعرانو کې يوه هم سپينه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار يې تاريخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپينې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ـ د سپينې په اړه مو څه اورېدلي يا لوستلي دي؟

ـ کومې ښځينه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه يې ويلي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن سپینه یوه پښتنه شاعره وه چې د وزیر یار محمد خان الکوزي د حکومت په وخت کې د هرات په شاوخوا کې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الکوزي لور وه. هغه وخت چې ایراني لښکرو په (۱۲۵۵هـ) کال کې هرات کلابند کړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله کوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره یو کال او اته میاشتې اوږده شوه، خو پښتنو څانونه تسلیم نه کړل او هرات یې پرې نه ښود.

په دې جګړو کې د پښتنو سرداران شاه کامران سدوزی او وزیر یار محمد خان الکوزی وو. دوی په دې جګړو کې خپل رښتینی مقاومت څرګند کړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو کې ژوندۍ وه او د پښتنو توریالیو د مېړانې په اړه یې د ملي احساساتو ډک شعرونه ویلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتنې ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپینه ددغې کلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. د دې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او د دې کورنۍ په دغه جګړه کې د افغاني اړخ په څنګ کې ولاړه وه.

سپینې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو لیدلي دي او پخپلو شعرونو کې یې انځور کړي دي. د نومیالي لیکوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټکل له مخې سپینه په دغه وخت کې پخه ښځه وه، ځکه چې افکار او احساسات یې هم پاخه دي، نو د هرات د کلابندۍ په وخت کې به د دې عمر له ۳۵ څخه تر ۴۰ کالو پورې و چې په دې حساب یې د زېږېدو کال د (۱۲۰۰هـ) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي. د سپینې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې د دې کورنۍ یا خو د وزیر یار محمد خان له کورنۍ سره د خپلوۍ اړیکې درلودې او یا یې ورسره د پېژندګلوۍ اړیکې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه کې موږ ته یوه مفصله کیسه پرې ایښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاریخ ګڼل کېږي.

په دې کیسه کې سپینه د خپلو ورونو مېړانه ستایي او په ساده او سپېڅلو الفاظو کې د دې جګړې مختلف مناظر ترسیموي. سپینې دغه پېښې د مثنوي په چوکاټ کې راخیستې چې ځینې برخې یې بشپړې نه دي. سپینه د دې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پیل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وریسې د حضرت محمد ﷺ د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې څخه ځینې شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړی ثښتن د ټول عالم ستایمه ‌ ‌ بیا محمد رسول اکرم ستایمه

درود په واړو اصحابانو دې وي ‌ ‌ د پاک نبي پر ښو یارانو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شروع کړم د پاچا په صفت ‌ ‌ زموږ شاهزاده دی ننګیالی په غیرت

دی دی ډیوه د سدوزو د ټبر ‌ ‌ په څرېنو کې نن دی دی لکه لمر

د احمد شاه غازي پښتون له کوره ‌ ‌ نن دی کامران شهزاده کښلې توره

دریمه برخه:

راسه چې تا ته حکایت کومه ‌ ‌ د سدوزو د سلطنت کومه

پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان ‌ ‌ د سدوزو ذوالفقار زمان خان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غلیم پر ښهر بیا هجوم راوړی
مخ ته یې ولاړ دی یار محمد پیاوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنګیږي
ولې د وینو پر حصار بهیږي
هرات په وینو د پښتون شو ګلرنګ
پښتون زخمي دی د غلیم په خدنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وایي پښتنو زمرو
ټوله راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زمونږ کور دی زمونږ وطن دینه
دا زمونږ ټاټوبی زمونږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زمونږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګیالي نیکه ګان
دلته بهیږي ویني تل د افغان
هرات زمونږ دی زمونږ کور دینه
زمونږ نغری دی زمونږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دا دی د پښتون لوی پېغور
کامران ناري کړي چې پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننګه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واوریدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا وواته زمریانو په خیر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لټیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سـرونـه یـې غـوخ کـړه د دښـمـن پـه تـوره
مـور یـې کـړه پـر غـلـیـمـانـو بـوره
دښـمـن شـو مـات راغـی دوران د کـامـران
د یـار مـحـمـد د بـري سـتـوری ځـلان

د متن لنډيز:

سپينه د هرات يوه ښتنه شاعره وه. د يار محمد خان الکوزي په وخت کې يې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ.) کې ايرانيانو د هرات ښار محاصره کړ او ښتنو د کامران سدوزي او وزير يار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په ميړانه وجنګيدل، نو دې شاعرې ددغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د ښتو ژبې يوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بيتونو کې ويل شوې ده، خو موږ ته يې ډېره کمه برخه رارسيدلې ده. د سپينې ښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پياوړي دي.

وينا يې د حماست يوه توټه ده. د سپينې نور اشعار موږ ته نه دي رارسيدلي. يوازې ددغې منظومې ځنې توټې تر موږه رارسيدلې دي. د دې د شعرونو له مضامينو څخه داسې ښکاري چې سپينه يوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د ښتنو په حال او تاريخ خبره ميرمن وه. که څه هم اشعار يې ټول تاريخي دي، خو تاريخي پېښې د حماسي په بڼه بيانوي. شعرونه يې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعاليتونه

۱ــ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپينې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپینې شعر په کوم شعري چوکاټ کې ویل شوی او موضوع یې څه ده؟
- تاسې د سپینې د شعر په څېر له کوم بل شعر سره آشنا یاست؟ د شاعر نوم او موضوع یې روښانه کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ آواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې دغه پېښه او د شعر مهم ټکي په خو کرښو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غلیم، هجوم، پیاوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ایثار، لټیر، بوره.

۵ـ په شعر کې خاص نومونه او صفتونه په نښه کړئ.

> خاص نوم: هغه دی چې خاص څیز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان ختک، مېرمن ملاله.
>
> صفت: د نوم څرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپین، ښه، بد او نور...

۶ـ د سپینې له حماسې پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسي پېژنئ نومونه یې له ویونکو سره واخلئ؟

۷ـ تاسې له سپینې پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه یې له کارنامو سره بیان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه یوه لنډه لیکنه وکړي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګیوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاڼه
(لنډه کیسه)

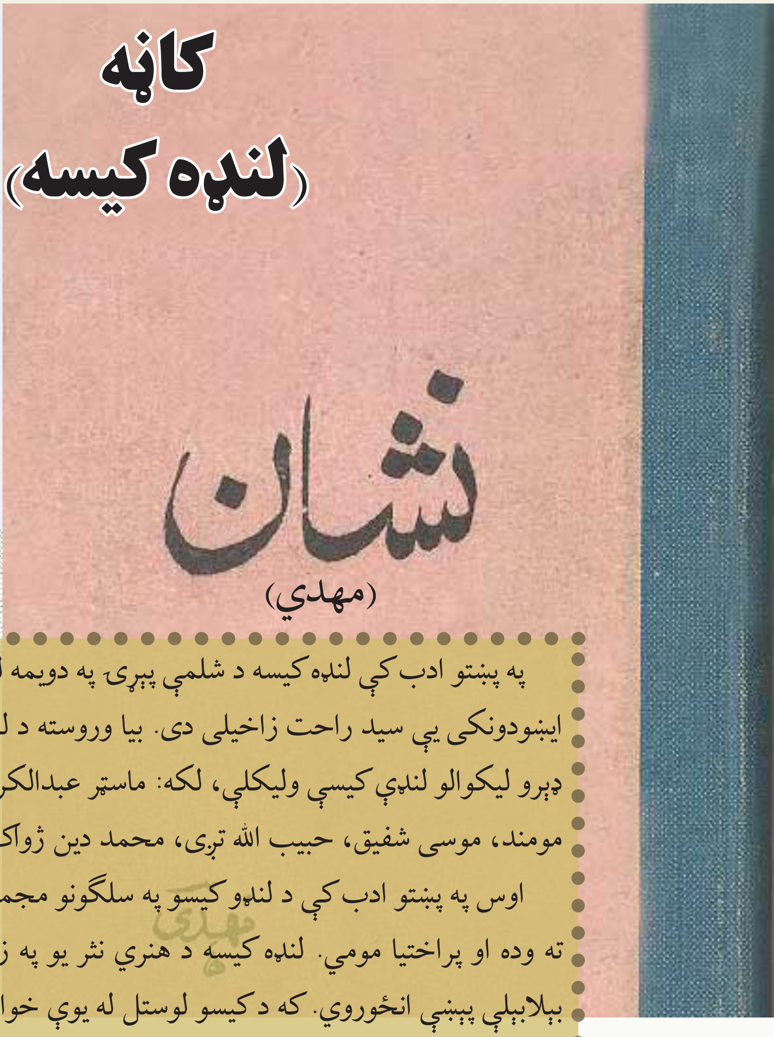

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنی بنسټ ایښودونکی يې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله تږی، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونو مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري، نو بنسټیز مقصد يې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه اړخونه يې په ژوند کې پلي کړو او له بدو اړخونو څخه يې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

ـ تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟

ـ تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول ووایئ! ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دومره مې یاد شي چې ډاکټر وویل: د ده محرقه ده.

نور بیا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د لیدو او اورېدو طاقت مې له اول نه یو په لس زیات شو. خو حیران په دغه وم چې گېر چاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. ځوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به یې ویل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امین وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امین نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به ځومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ یو ځو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه یو کس پکې وویل:

ـ هسې د غورځولو سړی نه دی، ښه یاد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

یو بل پکې آواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا ټول بدل په یو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې ټولې جرگې دا فیصله وکړه چې ځومره کېدای شي، نو مړی به یې درنوو.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت آواز مې دغې جرگې ته وویل:

ـ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې یوه پیسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب یم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غریب د پاره چې څنگه د اسلام فیصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فدیه نه شئ ادا کولی نو خیرات خو لا لویه خبره ده. زه لا لگیا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د یوې زنانه په ژړغوني اواز کې وویل شو: لالا هر چا چې پیسې ولگولې نو یوازې دا کور یې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې ولیکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور یې واوري، خو زما دا خیال راغلو چې دا ټول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده، نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وریژو دېگونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.

خو دغه خلك هم ټول كاڼه وو.

كوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلك كېناستل او كله چې سخات وېشل كېده نو ما آواز وكړو:

ـ زه مرض وصيت ته نه یم پرېښی او كه لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاكې وصيت كولو. خو اوس تاسې څه كوئ!

ولې زما بچي خواروئ؟

خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلك كاڼه وو. ځكه چې ما خبرې كولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او كوم وخت یې چې سخات تقسيمولو نو عجيبه خبره پكې دا وه چې غريبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پكې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسيم نه وروسته چې زما جنازه اوچته كړی شوه او د قبر په څنډه كېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوی غريبي رامخكې شوه. ما لا د دوی په غريبۍ او بې‌وسۍ ژړا كوله چې په دې كې زه په قبر كې كوز كړی شوم او په لږ ساعت كې راباندې د خاورو غر جوړ كړای شو. خو زه حيران په دغه وم چې ماته په قبر باندې بېل بېل سرې ښكارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالكل خپل ځان د هغوی په منځ كې ولاړ لیدو. كوم وخت چې په قبر د قرآن كريم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن كريم د هداياتو په رڼاكې زما د غريبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وكړي او هغه وخت، خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو كې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت كې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښنه! فاتحه به د خيرات په ځای كې اخيستل كېږي.

خدای خبر چې ما به د دغه تقرير په هكله نور څومره سوچ كولو چې په دې كې ملا صاحب د ميراث په مسئله شروع وكړه او وې ویل:

ـ كه چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهيز تكفين د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، كه خپلوان یې نه وي او یا بې وسه او غريبان وي، نو په بيت المال باندې او كه بيت المال نه وي، نو بيا په ټولو مسلمانانو دی.

هغه لا خپل تقرير كولو چې زما زړه را ډك شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم، نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لگیا وم او هغه هم لگیا و، خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل، نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندگلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹٤م.) کال یې له نړۍ سترگې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډگر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شپېو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توگه کار وکړ. دی د خدایي خدمتگارانو د غورځنگ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه گاللي دي. د ده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو د دې تر څنگه شاعر هم و. د ده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انگرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرگندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله گلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کیسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د یوه دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه یو هم هغه بې ځایه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې یې خلک د سیالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غریبي او بې وسي له پامه غورځوي، خو په زیاتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی درونډ وښيي او په سیالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري. په دې وخت کې د کورنۍ غړي یا وارثان که غریب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخاوت او خیراتونه په لوړ شان کوي. پایله یې دا وي چې بچي یې خوار و زار کیږي او تر عمره له پوره نه خلاصیږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نیولې او ویلي یې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شریعت سره سم عمل وکړئ او بې ځایه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کیسه په فني لحاظ هم یوه بشپړه کیسه ده چې پېښه یې زموږ د روان ژوند نماینده ګي کوي. د ویلو ژبه یې خوږه او روانه ده. کرکټرونه یې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې په وار سره کیسه په لوړ غږ ولولي او د کیسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ــ که زده کوونکو ته ورته کومه کیسه معلومه وي او یا یې په چم او ګاونډ کې تېره شوې وي، په ډېر لنډیز سره دې په خپلو کتابچو کې ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ زده کوونکي دې د کیسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بیا دې په ټولګي کې ولولي.

ضمیر: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالیږي یا د نوم د تکرار مخه نیسي، لکه: زه، ته، هغه.
ملکي ضمیرونه: هغه دي چې د ملکیت څرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.
استفهامي ضمیرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

٤ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کیسه لیکونکي پېژنئ، نمونه يې واخلئ؟
- د کیسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاریخ او کیسه څه توپیر لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کیسو د ټولګو نمونه کوم دي؟

٥ـ د مهدي شاه ددغې کیسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګیوالو ته ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو یو کیسه واوري او بیا دې په خپل قلم ولیکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بیا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحګانې یې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بدیعي صنعتونه یې راټول کړل او کتابي بڼه یې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (٢٨٤ هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البدیع) په نوم یې د بدیع د علم کتاب تالیف کړ. وروسته بیا نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه لیکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سید تسنیم الحق کاکاخیل روح ادب، د عبدالحلیم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بدیع او بیان او نور. دا دی په دې درس کې به د بدیع د علم او صنعتونو په اړه یو لړ معلومات ولولئ.

ــ د بدیع علم څه ته وایي؟

ــ د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وايي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعايت پکې کېږي. لفظي صنايع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشيح: هغه ادبي صنعت ته ويل کېږي چې د شعر د بيتونو يا مسرو لومړي توري سره يوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بيت يا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډېږه ځان	فرمايلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه	بل خبري ته غوږ مه ږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نيکانو	قايم اوسه په خپل دين کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک	چې ثنا صفت تل وايي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي	په قرآن کې داسې وايي پاک سبحان

که دې ګنج لکه قارون په دنيا ډېر شي
بې کفنه توښه نشې ورې د ځان

پورتنی شعر ګل ملوک پخپل نامه ويلی دی، که د ټولو بيتونو لومړي توري سره يوځای شي، ګل ملوک ځنې جوړېږي.

۳ـ تجنيس: هغه صنعت ته وايي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي، لکه داود خان چې وايي:

چې د چا په زړه کې اور د مينې بل شي ___ په وربل يې لمبې ګډې حال يې بل شي
اور د مينې کله مري د زړه له مينې ___ د وربل مينه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بيت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دويمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې يو ډول دي خو معناګانې يې بېلې دي. د دويم بيت په دويمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دويم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنيس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زايد، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنيس. دلته يې د ځينو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي لکه پير محمد کاکړ چې وايي:

فراق په ما خوري د زړګي وينې   آ شـنا مې نشـــــته الله مې وينې

په لومړۍ مسره کې (وينې) د وينو په معنا او په دويمه مسره کې (وينې) د ليدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل يو او معنا يې بېله وي، خو په حرکاتو کې توپير ولري، لکه:

د يار غم راسره څه وايم چې څه کړي   تـــل مې وينې د زړه روي لکه روي

چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړې   بېهوده په لـــوټو ولې آ ســــمان ولې

د لومړي بيت په دويمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دويمه (روي) د يو ډول کوچني حيوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپير لري. په دويم بيت دويمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمير دی او دويم (ولې) د ويشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپير لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه يوه کلمه بسيطه او بله يې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسيطه او مرکبه کلمه دواړه يو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وايي:

ســـتا پرمـــخ باندې اوربل دی   څکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي ويښتانو يا پيکي ته وايي او يوه بسيطه کلمه ده خو په دويمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه يوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسيطه کلمه د بسيطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بيت کې:

چې پـــه ســـترګو څراغ ووينې پتنګ   څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بيت کې پتنګ بسيطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وايي، په اصطلاح کې د دوو يا زياتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري يې په بڼه (ډول) او عدد کې يو ډول او په ترتيب کې اوښتي وي، لکه:

د دوران لــه انــقلابه لا بقا شي   اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بيت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصيع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو ايښودلو ته وايي، په اصطلاح کې که يو شاعر خپل يو بيت په څو برخو ووېشي او هره برخه يې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره يو وي، ترصيع بلل کېږي.

دلــبــران يــې خــادمــان خــرقــه بــدوش شــول
ســــروران يــې غــلامــان حــلقــه بــگــوش شــول

* * *

څـــوک چـــې دنـــيـــا غـــواړي هـــغـــه رنـــځـــور دی
څـــوک چـــې عـــقـــبـــا غـــواړي هـــغـــه مـــزدور دی

په پورته مثالونو کې گورو چې شاعر خپله وينا په متناظرو کلمو يا فقرو باندې ويشلې او يوه برخه يې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې د کوترې موزون اواز ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د جملو يا فقرو وروستی هم اهنگی ته سجع ويل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ويل کېږي.

د خوار يا ژړا ده يا ښېرا

تضمين: هغه صنعت ته وايي چې شاعر د سند او مثال په توگه يا د خپل کلام د تقويې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم يوه ټوټه، نيم بيتي، يو بيت يا څو بيتونه راوړي، لکه:

دا دنـيـا ده خــدای لــه عــشـقـه پـيـدا کـړې
دې چــمــن پــه دې نــســيــم ده پــرده ســپــړې

په پورته بيت کې لومړۍ مسره د رحمان بابا او دويمه مسره د حميد مومند ده. حميد پخپل دغه بيت کې د رحمان بابا نيم بيتي راخيستې او تضمين کړی يې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رحمان بابا اصلي بيت دادی:

دا دنيا ده خدای له عشقه پيدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډيز:

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې دود شو. د دې علم بنسټ ايښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او يو کتاب يې د (البديع) په نامه تاليف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. بديع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندېږي. په بديع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې يو ډول يې لفظي صنايع دي او بل ډول يې معنوي صنايع. په لفظي صنايعو کې د لفظ رعايت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنايعو کې مو ځينې ډولونه وپېژندل او معنوي صنايع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنايع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړي دي او د پښتو کلاسيک ديوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو ليکوالو او څېړونکو هم يو شمېر کتابونه ليکلي او د شعر د فنونو په برخه کې يې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سيد تسنيم الحق کاکاخيل، عبدالحليم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخيل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ اېښودونکی څوک و؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې
ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپینې

ستا له وره تلالی نه شوای هورې دورې
درته ناست یم په دربار پرې مې دې سپینې

درست بدن مې د ښلتون په اور کې وریت شو
په ګوګل کې مې ویلېږي تورې سپینې

زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه
ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې

مشرقي دې په تیاره د ښلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه له یوه دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

حبسيات یا حبسيه شعرونه په ادبياتو کې هغو شعرونو ته ویل کیږي چې شاعر په زندان کې ویلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسيک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پيل کړه چې د مغلي پاچا اورنګزيب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بيا وروسته د ده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو، نو د حبسياتو دغه لړۍ يې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبياتو کې د حبسياتو درنه برخه د هجري په ديوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوي ناري دي. يو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او د ده د حبسيه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

ـ تاسې ته د حبسيه شعرونو کومه نمونه زده ده؟

ـ حبسيه شعرونه له نورو شعرونو څه توپير لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰٤٤هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو، نو اشرف خان د خپلې قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توگه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنگه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو، نو له بل پلوه د کابل صوبیدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدۍ دوه علتونه څرگند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و، نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خپښ ازادگگیاڼي د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او د ده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توگه صوبیدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبیدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنگ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په گوالیار او بیا په بیجاپور کې څوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰٦هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. د ده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنگه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیایي، نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـا هـالـه مـاتم د ځـان وکـــــــړو پـه وینو
چـې اتـک وتـه مـې شـاه کـړه پـه ژړا شـوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی. د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن یاد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والي د ده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ یې په قصیدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصیده ویلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې یې ساری لږ لیدل کېږي.

د حبسیاتو برخه یې ډېره درنه ده او د څوارلس کلن زندان یو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسیات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی یې په لوستلو غمجن کېږي. دلته یې د حبسیه شعرونو څخه یو یو بیت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نـن اغـــاز د لـسـم کـــال دی بـــاور وکــړه
چـــې پـــه بـنـد کـــې یـــې زېـــرېـــږم بـــې ګـنـاه

* * *

هـجـري تـش صـورت نصیب پـه دکـن بند کړو
پـه خـدمـت یـې د یـار زړه دایـم حـضـور وي

* * *

د مـاهـي پـه نـس کـې پـروت لـکـه یـونـس یم
مـګـر خـلاص مـې پـه کـرم حـق تـعـالـی کا

* * *

هـجـري تـه خـو تـل هـوس د ولایـــت کـړي
ولـــې سـتـا ورتـلـه مـحـال مـګـر نـصـیـب وي

* * *

د ځـیـګـر ویـنـې مـې وڅـښـلـې غـمـونـو
مـرګـه جـګـې جـګـې راشـــه اوس رضـا یم

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قــاصــدان لــه روه نــه راځـــي مــدت وشــو
ســـلام بـــاد رارســــوي مــنــت يـــې تـــم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

خــو د يــار د مــسـتــو سـتـرګـو نــه جــدا يـم
لاهــو کـــړی د حـــيــرت خـــونـــي دريــــا يــم
د ځـيـګـر ويـنـې مــې وخــــوړې غــمـونــو
مــرګــه جـګـې جـګـې راشـــه اوس رضــا يــم
کــه زمــا پــه خــون مـيـن يــې نــن دي وار دی
د يـــار غـــم مـــې ســبــا وژنـــي درتـــه وايـــم
د کـفـن حــاجـت يـــې نـشـتـه شـهـيـدان دي
چــې پــه تـيـغ د هـجـر مـړه دي زه ګـويـا يـم
زه پـه بند د اورنــګ نـه يـم چې بـه خلاص شم
بـنـدي کـړی شـيـخ رحـکـار زيــړي بـابـا يـم
پـه دکـن کـې پـــاړو نـشـتـه چــې مــې دم کــا
زه خـــوړلـــی اژدهــــــا تـــــورې بـــلا يـــم
يــا دکـــن د غـــم وطـــن ښــــادي يـــې نـشـتـه
يــا پـــه مــا غــمـونـو شـپـه کـــړه مـبـتـلا يــم
هـــر نــفــس پـــه مـــا عـــشـــور کــا يـزيـدانـو
ګـويــا زه حــسـيـن د وخـــت پـــه کـربـلا يـم
هـسـې رنــګ جـدايـي مـــه شـــه لـــه مــــراده
لـکـه زه فـلـک بـېـل کـــړی پـــه جـفـا يـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنـــګ جـور دا شـان چـې پـه صـــورت دی
پــه فــريــاد د فـرقـتـونـو لــه غــوغـا يـم
جـــودانـــه صـبـر مـــې کـلـه دی پـه زړه کې
زه روهـــي د يـــار پـه مـخ پـسـې تـــالا يـم

د متن لنډيز:

د وطن ياد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فريادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامينو تر څنګه اخلاقي مضامين هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن ياد او له خپلوانو د جلا والي فريادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شېخ رحمکار کاکا صاحب زوی يې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبيلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شيخ ضياء الدين د شيخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شيخ ضياء الدين بندي کوي، بيا يې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي، نو په دې توګه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنګزيب نه يم بندي کړی. زه شيخ رحمکار بندي کړی يم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي، ځکه له زندانه نه خلاصيږم.

اشرف په ځينو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني ښکاره کړې او وايي:

هـجـري مـه شـه نـا امـيـد کـه ګـنـاهـګـار يې
الـبـتـه بــه انــعـــام وکـــا مـــهــربـــان دی
لــه عـطـا دي ډېـــر امـــيــد لـــرم غـفـوره
زه هــجـري ځـکـه دايـــم پـــه اسـتـغـفـار يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:
- هجري څه وخت بندي شو؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو؟
- په پښتو کې د حبسيه شعرونو ويونکي څوک دي؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په يوه يا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې په وار سره واوروي.

۴ـ زده کوونکي دې ووايي چې په لاندې بيت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

۵ـ زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې خبرې وکړي:

زه پــه بـنـد د اورنـــګ نـه يـم چې بـه خـلاص شم
بـنـدي کـــړی شـيـخ رحـمـکـار زيـــړي بـابـا يم
پـه دکـــن کـــې پـــاړو نـشـتـه چـــې مـــې دم کـا
زه خـــوړلـــی اژدهـــــا تــــوري بـــلا يـم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو يا ژانرونو په څېر يو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې ليکل په شلمه پېړۍ کې پيل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات ليکل کېږي او ليکوال د هغو سيمو يادونه کوي چې دی يې د سفر په لړ کېويني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به يې دروپېژنو.

_ سفرنامه څه ته وايي او له څه شي څخه بحث کوي؟

_ تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفر کوونکی به د سفر له ستونزو څخه څنګه بریالی وځي. په سفر نامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو څخه تېرېږي، د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي، د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د روایاتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنګ لري، خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو، نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش د ده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور څخه پیل کړ او له دوو کالو څخه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او اوولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله، خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ څخه راوروسته حکومتونو.

دغه سفر نامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹٦٤م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رویې پر خلاف متواترې جلسې کولې. موږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقع غنیمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خیال و چې موږ به د افغانستان د حمله ور پوځ په ملګرتیا کې د آزادۍ په جنګ کې برخه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، مسکو، باکو، قفقاز او ایران کې د مصیبتونو برداشت کولو څخه وروسته به زه خپل وطن ته په ۱۶ اګست ۱۹۲۲م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د ((روسي ترکستان او افغانستان سفر)) نومیږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د میا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحریک په لړ کې له پېښور څخه راوتلی او سفر یې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځینې سیمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سیمې راچاپېروي. د ده سفر هم لکه د میا اکبر شاه غوندې له حیرانوونکو پېښو څخه ډک دی.

دا دواړه سفرونه په یوه وخت کې پیل شوي او یو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري، ځکه چې د سفر تګلوری یو خواته او مقصد یې هم یو دی. خو دومره توپیر لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر میا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د میا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خلیق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وایي:

((اکبر صاحب په کالج کې سبق ویلو چې په ملک کې سیاسي بیداري پیدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل میدان ته راووتل او چا فیصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په یو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړ. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو))

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو، د انګرېزي حکومت له خوا ونیول شو، خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله رښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتین دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر دري میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، ریل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله رښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او ټولو کړاوونو انځور یې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده، خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوي دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې لیکلي چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و، دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ څخه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، ملک الشعرا بیتاب، نیک محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او د ده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی سوات د محمد نواز طایر، سفر په خیر د طاهر اثر اپریدي او نورې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډیز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سیاسي تحریکونو د پیل پر بنسټ ولیکل شوه. په دغه سفرنامه کې څو تنه زلمیان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي څخه وځي او ډېر ملکونه په دې نیت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګریزانو پر خلاف وجنګېږي. دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه یو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسایل په سفرنامه کې راځي. تاریخي، جغرافیایي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه یې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي، خو لومړني لیکوال یې میا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امیر حمزه شینواری او پوهاند صدیق الله رښتین دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د یوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او میاشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که ریوټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه یې معلومات ورکړئ؟

۲ـ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟

په اړه یې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا یې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳ـ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

٤ـ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:

ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

۵ـ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

٦ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلې دي.

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه یې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بديع د علم په اړه ولوستل چې د بديع د علم بنسټ ايښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بديع په نامه يې د لومړي ځل لپاره کتاب هم ليکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بديع دوه ډوله صنايع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنايعو ځينې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنايع ولولئ. معنوي صنايع هغه دي چې له معنا سره سرو کار لري.

زموږ په کلاسيکه شاعرۍ کې د لفظي صنايعو تر څنگه د معنوي صنايعو ټول ډولونه شته او څرنگه چې هغه وخت د صنايعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنايع راوړي او په دې توگه د خپل شعر ښکلا زياته کړي. په معنوي صنايعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کيسې، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې يې ځينې نمونې لولو.

_ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

_ معنوي صنعتونه څه ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمېږي
وې مې ورو ځې دې لیندی بانه دې غشي وې ناوک دی د عاشق په زړه خرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه وې ږلی ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې وواېه علاج د ژړا څه کړم وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲ـ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وایي، لکه:

چې اوربشې کړې کله غنم کېږي
دي رښتیا چې څه کړې هغه به اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳ـ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وایي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وایي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه یې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري آسمان ته

* *

که هر څو یې په تندي ږدي اري زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خوري زلفې

٥_ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت آسمان ته
زر راپرېوت چې یې ستا ښه بشر ولید

* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قرباني کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

٦_ لف و نشر: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه ځیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي

* *

یا به دد یا به لړم یا به منګور یې
که داړل کړي یا چیچل یا په چا نېش یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي بيت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دويمه مسره کې په ترتيب سره د هغوی بيان شوی دی. د دوهم بيت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلی دی. بيا په ترتيب سره د هريو تعريف شوی دی. په لومړي بيت کې مرتب او په دويم بيت کې غير مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷ـ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د يو شي وصف تر اندازې زيات بيان کړي او يا يې تصديق او تکذيب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وايي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبليغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

لــه خــوشــحــال ســره کــه کېــني يــو څــو کــالــه
دا د غـــره خـــټـــک بـــه واړه شـــاعـــران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري، خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحـــمـــان پـــه زړه نـــری کـــړم هـــغـــو نجونو
چـــې يـــې مـــلا ده د ويـــښـــتـــه پـــه دود نـــرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بـــې لـــه تـــا هـــسې ضـــعـــيـــف يـــم ګـــلـــرخـــســـاره
پـــر حـــبـــاب بـــانـــدې کـــه پـــښـــه ږدم نـــه مـــاتـــېږي

* *

و آســـمـــان تـــه بـــه د شـــعـــر زيـــنـــې کـــېږدي
کـــه حـــمـــيـــد د غـــم لـــه ســـره زنـــګـــون وکـــېښ

۸ـ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وايي چې شاعر يو معلوم او څرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کـــوم ګـــلـــرخ لـــه غـــمـــه پـــه ګـــلـــشـــن کې
دي ګـــلان پـــه ويـــنـــو ســـره لـــکـــه ســـالـــو

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بــورا دی چــې پــر پــاڼــه د گــل نــاســت دی
کــه پــرمــخ د گــل رخـســار ده تــوره زخـه

۹_ کیسی (لغز) چې د یوه شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ　　　　اغوستی یې پنځه پنځوس
سـور دی صندوقک دی　　　　له سـرو غـمیو ډک دی

له لومړۍ کیسی څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي، نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنـیـا پـه دښـمـنـۍ کـې عـیسٰـی وخـوت و آسمان ته
پـه دوسـتـی کـې یـې لا ځـي تحت الـثـرا تـه قـارون هسې

* * *

د مــاهــي پــه نــس کــې پـــروت لـکــه یــونــس یم
مــگــر خـــلاص مــې پـــه کـــرم حـــق تــعــالــی کــا

په لومړي بیت کې د عیسٰیؑ او قارون او په دویم بیت کې د یونسؑ کیسې ته اشاره شوی ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا مـــلالو سترگو زړه له ما نه یووړ　　　　اهـــو چشمه گلـــــرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی　　　　یو ځـــــــل یار ته له اغیاره راشه راشه

***

بیا راتلـــه دې و جهان ته بل وار نشته　　　　بل وار نشته بل وار نـشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز

د بدیع علم د عباسیانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ایښودونکی یې عبدالله بن معتز و چې کتاب البدیع په نامه یې کتاب تالیف کړ. وروسته نورو لیکوالو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. پښتنو لیکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه ولیکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون یو کتاب ولیکو او بیا وروسته نورو لیکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بدیع دوه ډوله صنعتونه لري، لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسي معنوي صنایع وپېژندل، ځینې نمونې یې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بدیع د صنایعو په پېژندنې سره تاسي کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسیکو شاعرانو شعرونه په آسانی ولولئ او معنا یې کړئ.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست یوه یوه برخه په وار سره ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تالیف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بدیع په برخه کې چا کتاب ولیکه؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟
- د خو لفظي صنایعو نومونه واخلئ؟

۲ــ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بیا دې معنا کړي.

۳ــ په لاندې بیتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقیب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بویه
* *

ښه متل دی څه کرې هغه به رېبې
د عمل جزا موندی شي لاس په لاس

٤_ زده کوونکي دې لاندې بیتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې ولیکي چې کوم ډول صنعتونه دي بیا دې په ټولګي کې ولولي:

زه په سرو سترګو ژړا کرم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې
* *

هر ساعت شمه راکښېنږ دار و سنګسار ته
محبت قایم مقام کړم د منصور
* *

توري سترګې، توري وروځې توري زلفې
دا همه توري بلا دي زه یې خوار کړم
* *

چې نظر یې د ګلرخ ساقي په مخ شو
د نرګس له لاسه جام پرېوت نسکور شو

٥_ په لاندې بیتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ستا له زلفو له رخساره له سرو شونډو
پیدا شوي شام، شفق و صبح دم دي
* *

دا د ګلو په مخ وینم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه
* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه خــنــدا خــنــدا چــې تــلــمــه یــې دیـــدار ته
اوس یــې درومـــم پـــه ژړا ژړا مـــزار ته

* *

ستـا لـه غـمـه مـې پـه سـر کـې هـومـره شـور دی
چـې بـه نـه وي هـرګـز شــور د لاهــور هـومـره

۶ ـ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هـــر کـــله راشـــه تازه بهـــاره ــــ تا دې راوړي ګـــــلان بې شماره
نرۍ شمال دې دم د عیسی دی ــــ سحر چې راشي له جګ کهساره

* *

نشته بـوی ستا د کمیس پـه درسـت جـهـان کې
ځــه امــکــان لــري پــه مـصـر او کـنـعـان کې

* *

لار د مـحـبـت ده تـل روغ سـلامـت نـه یم
زه چــې پــه دا هـسـې لارې تـلـمـه تـلـمـه تلم
څـه وایــي و ماتـه حـال دې څـه و پـه هـجـران کې
نـور خـبـردار نـه یم پـه زړه سـومـه، سـومـه سوم
خلق راتـه وایـي رنـګ دې بیا زیـړ شو عاشق شوې
هـیـڅ مـنـکـرې نـه کـړم خلقه شـومـه شـومـه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځـکـه زه خـوشـحـال مـلامـت وړمــه، وړمــه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه یو شعر له کوم دیوان څخه ولیکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپېریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري، بلکې د دوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

ـ چاپېریال څه ته وایي؟

ـ د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پایښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي، نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړتیا ورړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفیه کوي. د سیلابونو مخه نیسي، طبیعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ریښې ځمکه ټینګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نیسي.

له بل پلوه د وحشي حیواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي. ځنګلونه له دغوګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغییر کې هم زیاته اغېزه لري.

د چاپېریال مهم توکی چې پرته له هغه څخه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژوندیو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په ټولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغیو لکه ساه لنډې، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بویونه او ډول ډول کیمیاوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بیا دغه ککړه هوا د انسانانو، حیواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډبرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتیا د ځمکې د تودوخې درجه هم زیاتوي.

د چاپېریال بل مهم توکی چې پرته له هغه هم ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غیر عضوي موادو زیاتوالی د اوبو فزیکي او کیمیاوي ځانګړتیاوو ته بدلون ورکوي چې بیا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتیا وایي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتیا د کرنیزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زیاتوالی د اوبو د اکسیجن اندازه کموي. د چاپېریال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کیمیاوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زیات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانیو د جوړولو لپاره د خاورې کیندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زیاتېدل هم پر چاپېریال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مایع او نیمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول پلاستیکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شیشه یې بوتلونه، د مېوو، سبزیجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابریکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پایله کې به چاپېریال ته خطرناکې ستونزې پیدا کړي.

د چاپېریال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبیعي سرچینو، ځر ځایونو، ځنګلونو، وحشي حیواناتو، د خاورې تخریب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېریال ساتنې لپاره باید د چاپېریال سازمانونه او قوانین جوړ شي. خلکو ته د چاپېریال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتیا ورکړي.

د ښوونځیو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جریدو، راډیو، تلویزیون، پوسټرونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتیا او پوهاوي کې کار واخیستل شي.

له طبیعي منابعو څخه معقوله ګټه اخیستل د چاپېریال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبیعي زیرمو څخه باید ناوړه ګټه وانه خیستل شي. ټول شیان یو له بل سره اړیکې لري که په یو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبیعت کې هر شی یوه دنده لري، یو شي ته مضر او یا مفید ویل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

د دې لپاره چې خپل چاپېریال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ یو چې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو مخه ونیسو او هم د چاپېریال په پاک ساتلو کې زیار وباسو. د چاپېریال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر یو باید له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو څخه د چاپېریال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونیسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستیک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي باید پاملرنه یې راوګرځوو. له طبیعي زیرمو او نورو منابعو څخه باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. د استوګنې چاپېريال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاك ونه ساتل شي، نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغيو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډيز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېريال ويل کېږي. د چاپېريال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبيعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله يو طبيعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي، نو په چاپېريال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېريال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حيوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زېرمې او طبيعي منابع يو له بل سره داسې اړيکې لري چې که په يو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثير کوي او چاپېريال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه يا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او يا امکان نه لري.

موږ په چاپېريال کې ژوند کوو، که چاپېريال ته پاملرنه ونه کړو، نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زياتېږي. ځمکه د بارانونو او سيلابونو له کبله خرابېږي، هوا توديږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفيه کوي او د سيلابونو مخه نيسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېريال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو، خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېريال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې د استوګنې چاپېريال پاك وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه ووهل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ــ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ــ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

٤ــ چاپېریال څنګه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې واوروي.

٥ــ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

٦ــ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ــ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاک وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دویمې لسیزې په پای کې په کندهار کې ګرګین د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې یې کولې چې ددغې سیمې ټول خلک یې له ظلمه ناړامه وو. تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستي چې میرویس نیکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجې له جرګو وروسته یې د ګرګین پر ضد ملي قیام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال یې کندهار د ده له ظلمه خلاص کړ.

د میرویس له مړینې وروسته د ده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونیو، نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې یې خپل ورور شاه حسین پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پیل او د اوسني ایران د دجلې تر سینده پورې رسېده. دیره جات، اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسین چې پخپله یوې فرهنګپالې کورنۍ ته منسوب و او له ژبې او ادب سره یې زیاته علاقه وه، نو فرهنګي کارونو ته یې خپله زیاته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسین په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسین هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د میرویس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او اديبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي ميرويس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مينه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به يې د رحمان بابا ديوان ته مخه کوله. سيدال خان ناصر، ملا پير محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد د ده د دربار عالمان وو.

شاه حسين هوتک پخپله يوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د ميرويس نيکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو ديوان يې دوه زره بيته درلودل، خو موږ ته يې يوه څلوريزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګـــس لـــــېمه لانده   ځاځکي ځاځکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ښکلی ګله ولې ژاړې   ده ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده

د ميرويس نيکه په اولادونو کې د ده يو زوی شاه حسين او يوه لور زينبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زينب يوه مرثيه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړينه يې ويلې موږ ته راپاتې ده:

ږغ سـو چـې ورور تـېر لـه دنـيـا سـونا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا
دا روڼ جـهـان راتـه تـورتـم دی نا
زړه د بـېـلـتـون پـه تـېغ کـړم دی نا
هـوتـک غـمجن پـه دې مـاتـم دی نا
د پـاچـاهـۍ تـاج مـو بـرهـم دی نا
چـې شـاه مـحـمـود تـېر لـه دنـيـا سونا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا

دغه مرثيه تاسې په تېرو ټولګيو کې لوستلې ده، شاه حسين چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې ترګومله او کوېټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱٤۱هـ.ق. کې د ده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چـور کړم په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم

بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې ستا د فکر په ګـرداب کې تل عبور کړم

د فـراق پـرې مې کـېښـود ومـرۍ ته په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم

پـه وصـال دې هـم نـاښـاد یـمه دلبرې د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم

د بڼو غشی مې وخـوړ پـه څیګر کې غـمـازانـو پـه غمزو غمزو مهجور کړم

خـلـق یــاد زمــا د عـشـق پـه لـیـونـو کـا

زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل. په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په ماڼۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج ماڼۍ یې بلله په اونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به د دې دربار د منشي په توګه هم حاضر و.

پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهی په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ریدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ریدي خان مومند تر (۱۱۳٦هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړي دي.

د ریدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. د دې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. د دې حماسې لیکوال محمد امین سر پرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دریمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدی) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډیز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳٦هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي   په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې   د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

د دغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو شاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسین پاچا ته یې دغه زیری په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گـورئ   چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زیری یې راوړی دی حضور ته   نو زعفـران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا د دې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوی چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتک ملگری و د دغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شهنا او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالی دی   چې پر هر ځای یې بری دی
د عشق اور هسې سوزان دی   چې ســوځلی یې جهان دی

د دغه ادبي دربار بل غړی ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهی په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړای شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې د کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دی. پټې خزانې د ده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو   راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگـو   جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجی د ملا یار محمد توخي زوی د هوتکو د کورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوی عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلی دی. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوی دی. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړی دی په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندی په دین یې زما یاره   ته ژړا فریاد کــوه په څوکــو کاره
اســـــتغفار توبه کــوه د ځان د پاره   ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوی سالار و. د شال او ړوب فتح د ده په لاس شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین به ده ته د وروړ خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. یوه بدله یې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلــتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم ځاځي
لکـه شبنم ځاځي
دا ســره یاقوت مې په لــمن کې ستا په غم ځاځي
په غـــم الم ځاځي
ګـــوره لیلی باران د اوښـــو ســــتا په چم ځاځي
ځنګه پر چم ځاځي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسین په هڅونه یې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) ولیکله. بل کتاب یې د خلاصة الطب په نامه ولیکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. یو بل کتاب یې د خلاصة الفصاحت په نامه هم لیکلی و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهۍ له سقوط څخه وروسته د کلات سیوري ته راغی. هلته یې کارېز وواهه او کلی یې جوړ کړ. په پټه خزانه کې یې د شعرونو نمونې راغلي دي. د یوې غزلې مطلع یې داده:

ساقي پاځه د سرو میو ډک یو جام را	ستـا لـه غـمـه نـا ارام یـمـه ارام را
بې لـه میو د بهار نـنـداري څـه کړم	پسرلی سـو د خـوښـۍ ښـه پیغام را
د بېلتون په تاریکۍ کې مې زړه شین سو	رڼـا لمر د جـان د میو پـه ظـلام را
ناکامیو د دنـیـا مـې کـام را تـریـخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه علی الـدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لړ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک یو هسې جام را

پیر محمد میاجي چې د پیر افغان په لقب ستایل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه یې لیکلي چې یو یې د (افضل الطرایق) په نامه د اخلاقو او عقایدو په بیان کې لیکلی دی. بل کتاب یې د (القرایض في رد الروافض) په نامه دی. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پير محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندړ دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خــوار عــاشق ژړا مــدام وي دا څه کـار دی نا
کـه وي پـه پټه خـولـه، همدغه يـې گفتار دی نا
د خـــوار عـــاشـق مـدعـا داده کـه ژړا کـې نا
چـې ورښـــکـــاره خپـلـه زيـبـا مـخ دلـربـا کـې نا
پـه خپل وصـال کـه يې خوشحاله محبوبا کـې نا
بـل څـه نـه غـــوارې هـمـدغـه امـيـــدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهۍ دوران (۱۱۱۹ ـ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې يو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي آثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسې او عشقي حماسې د دغه دوران لاسته راوړنې دي. د دې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. د دغه دوران د آثارو روحيه هيواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه د دغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جگړه د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

د دغه وخت بله مهمه حماسه د ريدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د برښنا يا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې په لسگونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار څخه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې د دغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته کړي دي.

٤ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې د دغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې د دغه وخت د کتابونو نومونه ووایي.

٥ـ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یوه یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زيات ماينونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماينونو څخه کار اخيستل شوی دی. څومره چې ماينونه زيات کارول شوي، هماغومره د ماين د قربانيانو شمېره هم زياته ده. اوس هم ډېر ماينونه تر خاورو لاندې دي او په هره مياشت کې له پنځوسو څخه زيات کسان د ماين قرباني کېږي.

ماينونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس يا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او يا مړينې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسيلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخيستل کېږي.

- که تاسې له ماين سره مخامخ شئ نو څه بايد وکړئ؟
- که په يو ځای کې څوک په ماين والوزي نو تاسې بايد څه وکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده، ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي، ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای څخه ونه خوځېږئ. همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه د دې امکان شته چې د یوه قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.
- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ، نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یوه ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو ماینونو د شتون احتمال هم شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- قرباني يا د ماين تيپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې د ده روحي حالت بيخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماين پاکانو، پوليسو، کلنيکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماين له ټيپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سيمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته وواياست چې له خپل ځاى څخه ونه ښورېږي. هيڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.
- که چېرې يې له بدن څخه وينه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وينې بهېدل د لاس، پټکي او يا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توگه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شريک کړي چې هغوی هم د ماين له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنگه لازمه ده چې د ماين لرونکو او ناچاودو توکو سيمې چې د ماين پاکانو له خوا په سره رنگ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنگ نښه شوې تيږې دا معنا لري چې دلته ماينونه شته. که کوم ځاى په سپين رنگه تيږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځاى د ماين پاکانو په واسطه له ماينونو څخه پاک شوى دى. همدارنگه په آبي رنگ نښه شوې تيږې د هغه ځاى څرگندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم بايد د ننوتلو څخه مخنيوى وشي.

د سفر په وخت کې بايد په شاړو لارو تگ ونه شي ځکه هغه لارې چې تگ راتگ پرې نه کېږي هم د دې معنا لري چې دلته ماينونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې ياست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ، نو د محل له خلکو څخه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاگانې او هم هغه سيمې چې جگړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانۍ نظامي مورچې او يا هغه ځايونه چې په اغزي لرونکو سيمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې دلته د ماينونو خطر شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي، ځکه چې په دې کې ناچاودي توکي وي او د ژوند په بيه يې تماميږي.

ماينونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له يوه نا آشنا شي سره مخامخ کيږئ، لاس مه وروړئ خپل مشران يا چارواکي او يا د ماين پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماين پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پيژني، کوښښ وکړئ چې د ماين له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد په تېرو ديرش کلنو جګړو کې له ماينونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماينونه ايستل شوي او څه يې شنډ شوي دي، خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماينونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودريږئ او د سيمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماين پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سيمې پوليس راخبر کړئ، د مرستې تر رارسېدو پورې بايد پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښوريږئ. کله چې د مرستې ټيم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سيمې چې د ماين له کبله شکمنې وي، هلته مه داخليږئ او يا د سيمې له اصلي اوسېدونکو څخه د دغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماين يوه پيښه رامنځته کيږي او يو څوک د ماين په واسطه ټپي يا وژل کيږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم بايد د ماين پاکانو ټيم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماين ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقيقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې يو ماين انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماينونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نورې چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماین پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ یو نا آشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماین وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماین په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شریک کړي چې د ماین له خطر څخه وژغورل شي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ماین څه ته وایي؟
- که چېرې ماین ووینئ نو څه باید وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماین انفجار وکړي، نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا آشنا سیمه وربرابر شئ نو هلته باید څه وکړئ؟

۲ـ که چېرې تاسې د ماین او یا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آیا تاسو د مرستې لپاره د ماین سیمې ته ننوځئ؟
- آیا تاسې د ماین قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تېښتئ؟
- آیا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې یې پرېږدئ او که د ماین پاکانو ټیم ته یې خبر ورکوئ؟

۳ـ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غیر مسلکي مرستو په هکله نیم مخ لیکنه وکړي او بیا دې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نیمګړتیاوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٤_ زده کوونکي دې د ماین د ډولونو او د ماین د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

٥_ که چېرې له کوم نا آشنا شي سره مخامخ شئ نو باید څه وکړئ؟

الف: را اوچت يې کړئ؟

ب: په پښه يې ووهئ؟

ج: په تيږه يې وولئ؟

د: ماین پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سيمه کې د ماین د هغه قرباني په هکله يوه کيسه وليکي چې دوی يې پېژني او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې

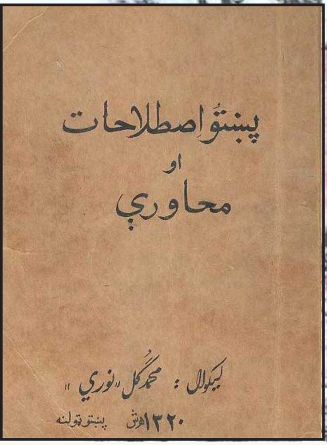

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپير لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې يې ويونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له يوه پلوه د يوې ژبې غنا څرگندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولگيو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې يا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت يې د خپل ژوند چاپېريال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحياتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره يې استعاره کوي. د محاورې په ويلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ويونکی خپل مقصد په عبارت ووايي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنيو خبرو اترو يوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زياتوي. محاوره د کلماتو داسې يوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور يعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ويونکو د ورځنيو خبرو اترو يا د اسلوب د بيان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو يا له دوو په زياتو کلمو کې وي. محاورې د يوه قام، مزاج، طبيعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د يوه قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې د دغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقيقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنايې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو څخه خالي نه دی.

متل يو بشپړ عبارت يا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم يې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخيستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا يوه بشپړه جمله ده او مطلب يې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وينې څښل، د مرچو په ختهٔ کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وينو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب يې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو عبارتونو کې استعمال شي، نو مطلب يې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي يعنې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضایع کوي. نسیم له عقل سره ډزې کړې دي. یعني له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزیز سره بحث کول د زړه د وینو څښل دي. یعني خبرې ته غوږ نه ږدي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ځټه ناست دی، یعني ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بیایي، یعني اصلي خبره نه کوي چل او فریب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپیر همدادی چې په متل کې د کلماتو د یوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به ربېې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتیا نه لیدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوږه ورکول) واضح معنا نه لري، خو که نور کلمات ورسره یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوږه ورکړه. یعني مرسته یې ورسره وکړه. یا لکه: (له خوږې ګوتې نیول) دا محاوره ځانته معنا نه لري، خو کله چې ورسره نور کلمات یوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحید له خوږې ګوتې نیولی. یعني مجبور کړی یې دی.

یا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري، خو که ووایو زلیخا ترور خپل لمسیان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسیانو ساتنه او پالنه یې په غاړه واخیستله.

محاوره په ژبه کې یو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب یوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپین ږیرو له خولې وتلي دي او د ولس په تهذیب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خواږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ویونکي هم معلوم نه دي او سینه په سینه له یوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هسي شان مې تر دوه سترګو باران اوري
چې مې سپين شول په ژړا د کسو توري
(معز الله مومند)

وينې سپينې شوې د خلقو لکه اوښکې
خپل اجزا دي له جګره ګريزان هم
(کاظم خان شيدا)

د اصطلاحاتو ځينې بېلګې:

ـ په خوله کې لويدل.

ـ په غوږ وهل.

ـ اوبه خړول.

ـ په سر ګرځېدل.

ـ سترګې درنول.

ـ سترګې سپينول.

ـ غاړه ايښودل.

ـ لاس تنګېدل.

د متن لنډيز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقيقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي. محاوره له دوه او يا له دوو څخه له زياتو کلمو څخه جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبرو کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخيستل کېږي.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي، خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا پیدا کوي. متل بیا نورو کلماتو ته اړتیا نه لري.
محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالیږي. محاوره هم لکه د متل په څېر د یوه ولس د ټولنیز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ویونکي هم معلوم نه وي او له یوه نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې یوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر یې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته یې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنیو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې ووایي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې یوه، یوه په تختې ولیکي او بیا دې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه یوه، یوه محاوره ولیکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګیوالو ته دې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه ګټې لري؟

۵ـ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره ښکاره کړي.
(په پچه ختل)

۶ـ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرګند کړي.

۷ـ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرګند کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روږدیوالي لاملونه

روږدیوالی (اعتیاد) یو پرله پسې مسمومیت دی چې د نشه يي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپیدا کېږي. روږدیوالی د ځاني او روحي زیانونو سبب کېږي او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه يي توکو اخته کېدل او عادت يا د نشه يي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل يې ستونزمن او ناشونی دی، روږدیوالی بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه يي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ورځنی عادت يې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادینو) په نامه يادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم يو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه يې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلا کړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږدیوالی څنګه پیدا کېږي او لاملونه يې څه دي؟

ـ تاسې کوم نشه يي پېژنئ، ووایئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

ـ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیدا کېږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کېږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یوه شخص عادت کېدل او یا له نشه یي توکو سره د ده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه یي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه یي توکو مصرف ته اړوي، نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه یي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه یي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه یي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنۍ تېروتنې سره د نشه یي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورځخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږدیوالی هغه یوه لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیزه، روغتیایي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه یې له یوه جدي خطر او تهدید سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنیز فساد سبب کېږي.

د نشه یي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړې لاملونه، ټولنیز، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... د دغو یاد شویو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زیات اغېزمن دي، چې یوه ډله یې ځانګړې لاملونه دي او بله ډله یې ټولنیز.

ځانګړې لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په خپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه یادېږي، لکه:

ـ د ځلمیتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورین سره یوځای پیلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې یوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلمیتوب دوره چې له ناورین سره پیلېږي یو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بیان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دریځ کې درېږي، د هغو د نظریو او خبرو مخالفت کوي.

د دې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځینې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نیسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې د دغې دورې یوه ځانګړتیا ده، د دې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه یي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول یې د نشه یي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځینې نور شخصي لاملونه له روږدیوالي سره اړیکې لري. په هره کچه چې د یوه شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنټرول لرلو احساس یې غښتلی نه وي، یا په ځان هېڅ باور ونه لري یا پر ځان یې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه یې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زیات وي.

ـ روحي پرېشانی (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو یو لامل روحي او نفسیاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزورۍ او روحي تشويشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، يا په بله وينا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځينې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځايونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او يا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت ليد:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتياد) په لاملونو کې يو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت ليد لري او خوشبينانه قضاوت کوي. ځينې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استعمال د هغوی جسمي قوه پياوړې کوي او د ځاني ستړيا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتيا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه د دې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثيرات: ټول نشه يي توکي لکه هيروئين، الکول، کوکاين، چرس، اپين او داسې نور په لومړي سر کې يوه غولوونکې ارامتيا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بيا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغيو اخته کېږي.

ټولنيز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او يا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنيزو لاملونو په نامه يادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د ميندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرخلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د يوه سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بډاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشاني، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرخلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه مور، ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتو او له نورو سره هم مرسته وکړو چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وایي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کیږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله څو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یوه نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.

٤ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي. هره ډله دې په خپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

٥ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې وکړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

مونږ خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو يوه وسيله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځينې ژبې د زياتو لهجو لرونکي دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په يوه ټاکلي ټبر او يا ځانګړي جغرافيايي چاپېريال پورې اړه لري. لهجې د ځينو کلماتو په تلفظ او ويلو کې له اصلي ژبې سره توپير لري. پښتو ژبه هم يوه لرغونې تاريخي آريايي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مونږ په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځينو لهجو بحث کړی دی چې يو له بل سره څه توپيرونه لري او په کومو ځايونو کې کومې لهجې ويل کېږي.

- لهجه څه ته وايي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي. ژبه د غږونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.

کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه وییز ګړني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ وییزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال څېزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي څېزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دي او بیا په خپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بنه نه شي درلودای.

نو همدغه اووښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.

سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.

ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوې وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، باندو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.

پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختیځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لویو ډلو وېشلې دې چې یوه ډله یې لویدیځې لهجې او بله ډله یې ختیځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپیر پر بنسټ شوی دی چې په لویدیځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختیځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنیو څېړنو په پایله کې دریمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزیاته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله یې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډېز سره ورته اشاره کېږي:

۱ـ لویدیځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د هېواد په لویدیځو او جنوبي سیمو کې ویل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) آواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتیا یې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) آواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ویل کېږي.

۲ـ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم یادېږي او د افغانستان په مرکزي سیمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتیا، پکتیکا او نورو کې ویل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي آواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳ـ ختیځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم یادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او یوسفزو په سیمو کې ویل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ویل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زیات ډولونه لري چې ځینې مهمې یې په لاندې ډول دي:

۱ـ وزیرۍ لهجه: وزیرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لویدیځې لهجې په څېر کوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري. په وزيرۍ لهجه کې هغه (الف) چې د کلمې په منځ او پای کې راغلی وي په (و) بدلېږي لکه (کال، پلار، کابل) په (کول، پلور، کوبل) اړوي او همدارنګه کله چې (و) د کلمې په منځ کې راشي هغه په (ی) بدلوي لکه (مور، لوند، توت) په (مير، لیند، تيت) تلفظ کوي.

۲ــ د ختېکو لهجه: د ختېکو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ کې له لويديځې لهجې سره سمون لري، خو په لغاتو او اصطلاحاتو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې لري.

۳ــ کاکړۍ لهجه: دا لهجه په ځينو کلمو کې لويديځې لهجې او په ځينو کې له مرکزي لهجې سره نژدېوالی لري. مثلاً (ژ) د مرکزي لهجې په څېر (ز) تلفظ کوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ کوي.

٤ــ د احمدزو لهجه: په دې لهجه کې (ژ) په (ز) او په ځينو کلمو کې (ش) په (س) بدلوي لکه (ژوند، مشر، مياشت) په (زوند، مسر، مياست) تلفظ کوي.

۵ــ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مرکزي لهجې په ډله کې راځي.

٦ــ د پکتيا لهجه: دا لهجه هم د مرکزي لهجې په کتار کې راځي، خو ځينې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځای (راڅه، څي) وايي.

۷ــ د اپريدو لهجه: دا لهجه په ځينو کلماتو کې له مرکزي لهجې سره او په ځينو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري. په دې لهجه کې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځای (روشه، خورو) وايي.

۸ــ د يوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختيځه لهجه کې راځي.

۹ــ د باجوړ لهجه: د ختيځو لهجو په ډله کې ده. په دې لهجه کې (غ،ت) په (ګ،څ) بدلېږي. لکه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، څښته) تلفظ کوي.

۱۰ــ د مومندو لهجه: په ختيځه لهجه کې راځي. په دروند او ځېږ غږ سره ويل کېږي.

۱۱ــ د خوګيانو لهجه: په زياتو کلمو کې له مرکزي لهجې سره اړيکې او نژدېوالی لري خو په ځينو کلماتو کې له ختيځې لهجې سره اړيکې پيدا کوي. (و) په (ی) بدلوي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غبړي او (خولی) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يوه فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښرګندولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو، نو په دغه سيستم کې ډېر لږ توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوې وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې ښرګندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو بېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يوه هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يوه ګډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په وينا کې هم مراعات کړي.

د يوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او په خپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره په خپله خوښه د پښتو په يوې لهجې خبرې وکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د خپلې سيمې د لهجې پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره وليکي او بيا دې خپله ليکنه په ټولګي کې واوروي.

٤ـ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

٥ـ زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پيدا کړي.

- په وزيرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه يې ووایاست؟
- د احمدزيو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه يې ووایاست؟
- د ځدرانو او ځاځيو په لهجه کې (ځ) په (څ) بدلېږي، مثالونه يې ووايئ.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (ځ) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟
- د اپريدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟

يادونه: دا بدلون په ځينو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سيمې لس کلمې وليکي چې لهجوي توپير پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وییپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان
اتلولي: قهرماني
اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.
اتوم: د یوه کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.
اثر: اغېز
اجرونه: ثوابونه
احتمال: حدس او ګومان
اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د آزادۍ بندول
ارشاد: د سمې لارې ښودل
اژدها: ښامار
استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي
استغفار: توبه
اسلوب: لاره، طریقه
اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره
اطلس: یو ډول وربښمینه ټوټه
التماس: هیله، ارزو
الحاد: له دین څخه ګرځېدل، له خدای جل جلاله څخه انکار کول، بې دیني او کفر
انحطاط: ځوړتیا، تباهي، پستي
الم: درد
اوتر: وارخطا، پرېشان
اوجاړ: خراب، ویجاړ
اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)
ایثار: قرباني
ایوادونه: هیوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم د دې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.
ابدا: تل، دایم، ښکاره کول
ارواییي: روحي
اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نشي.
اعتیاد: روږدي توب، عادت
اهل بیت: د پیغمبر صلی الله علیه وسلم کورنۍ
اودوم: چاره، علاج
الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، د کتاب یوه برخه، په باره کې
بادار: اقا، سود
بامم: پالم، روزنه
بدرقه (بدرګه): ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل
بسیط: ساده او آسان
برهمن: د برهمایي دین لارښود
بری: فتحه، سوبه، کامیابي
بزم: د خوښۍ او میلمستیا جشن
بصر: نظر، دید
بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب څخه ډکه وینا
بها: قیمت، ارزش
بوره: زوی مړي، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي
بولي: یادوي
بیت المال: د اسلامي حکومتونو زیرمې لکه خزانه
باري: د خدای جل جلاله نوم، خالق، پیدا کوونکی
بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق
پانګه: زیرمه، سرمایه
پاسوال: ساتونکی، پادشاه
پالل: ساتل، روزل
پاړکی: د شعر قطعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاړو: جادوګر، دم کوونکی
پلاټ: طرحه، خاکه
پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی
پیاوړی: غښتلی، قوي
پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند
پلن: قدم، پل، پلی، پیاده
پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل ورباندې خبروي
تاب: قدرت، برابري، مقاومت
تاړاک: چور، لوټول
تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول
تجاهل: ځان په نادانی وهل
تحریک: راپارېدل، د یوه کار د سرته رسولو لپاره یا د یوه حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون
تحول: بدلون
تحت الثري: د ځمکې تل
تخیل: خیال
تداوم: دوامداره، پرله پسې
تریله: تېښته
ترله: د تره لور
ترنم: زمزمه، د شعر ویل، آواز، نغمه
تروږمی: تیاره
تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې ورته والی ولري
تعادل: برابري
تعبیر: معنا
تعبیرونه: معناګانې
تقوا: پرهیزګاري
تکامل: وده
تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول
تکذیب: دروغ یا ناسم ګڼل
تکفین: مړي ته کفن اغوستل
تلطف: مهرباني، خوش رفتاري
تم: درېدل
تمدن: پرمختګ، ترقي
تمنا: ارزو، هیله
تهذیب: پاکېدل او له عیبونو څخه اصلاح کېدل
توازن: برابري
توښه: د سفر خوراکه، اذوقه
تور: تور (رنګ) تهمت، تربدل
تورن: تهمتي
تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد
تون: ځای
تیری: تجاوز
تیکی: د توري غلاف
تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي
تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل، لاسته راوړل
تریلل: تښتېدل، ځغاستل
تسکین: آرامول، آرام کول
تقلید: پیروي، پېښې
تلفیق: د دوه یا څو څیزونو یو له بل سره ترتیب ورکول او منظم کول
تلمیح: اشاره کول، په شعر کې یوې مشهورې کیسې ته اشاره کول
تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې هماهنګي
تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

((ټ))

ټال: ځند، ځنډېدل
ټاټوبی: وطن، هېواد
ټبر: قوم
ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې د ټولنې او بشري ډلو په اړه معلومات ورکوي.

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاګير: هغه ځمکه چې د يوه چا په ولکه کې وي
جبران: د يو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول
جامد: هغه جسم چې معين حجم او شکل
ولري او د شکل د تغيير په وړاندې مقاومت
څرګند کړي لکه اوسپنه، تيږه
جدل: جنګ، مشاجره
جذبات: احساسات، ولولې
جرس: ګينګرۍ، زنګوله
جروم: اوسنی ګرمسير چې د قندهار په جنوب
غرب کې واقع دی
جزم: محکم، استوار، نه تغييريدونکی
جګې جګې: هيله کول، کاشکې
جمال: ښکلا، ښايست
جور: ستم، ظلم کول
جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدایﷻ
ازلي صفت دی.

((څ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم
چور: تالان، لوټل، غل، غلا
چشتيه: يوه تصوفي طريقه ده
چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبيب: دوست، ملګری
حسرتونه: ارمانونه
حصار: ديوال، قلعه
حکايت: قصه، نکل
حکمت: پيژندنه، هوښياري، پند، خدايي علم
حنفي: د څلورګونو مذهبونو نه يو مذهب دی،
ابو حنيفه نعمان بن ثابت ته منسوب
حيرت: حيراني

((خ))

خدنګ: تير، هغه کلک لرګی يا ونه ده چې له
هغه نه نيزه، تير او د اس زين جوړوي
خروش: چيغه، کړيکه
خلق: ايجاد، پيدا کول، په وجود راوړل، د يو
هنري اثر منځ ته راوړل
خلقت: پيدايښت
خودبينه: متکبر، مغرور
خودنمای: ځان ښودونکی، ريا
خول: تاج، افسر، خولۍ

((د))

د سالو ورمه: د ريګستان نسيم
دد: داړونکی حيوان
دُر: مرغلرې
دربيله: تياره
درناوی: احترام
درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع
درهمونه
دروه: دروغ، فريب
دريځ: منبر، موقف
دم ختلی: مړ (چې ساه يې وتلې وي)
دم: ساه
دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
دون: پست، ټيټ، ناڅيزه
دښن: دښمن
دښنه: د دښمن جمع يعني دښمنان
دغه بازي: فريب کول، مکر کول
دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده ګي

((ر))

ربړې: ستونزې
رپې: رپېدل، لړزېدل
رحلت: کوچ، سفر، وفات
رزم: جنګ، جګړه
رکاب: فلزي حلقه ده چې د آس په زين پورې تړلې
وي
رکيبی: غاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

رندي: زيرکي، آزادي، بې پروايي، هغه عمل يا
چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
رهبر: لارښود، مشر، رهنما
روحيات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
روش: لاره، طريقه
رومان: يو ډول ناول چې پېښې او د مينې
داستانونه پکې وي
رومانتيک: داستاني، تخيلي، افسانوي
روڼلی: روڼول
رويدار: مخور
ريا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نيکۍ ظاهرول
رياضت: د نفس د پاکۍ او ښو اخلاقو لپاره د
رنځونو زغمل
رجا: ويره، اميدواري
رديف: په يو شعر کې له قافيې وروسته د هم وزنه
کلمو تکرار، چې معنا يې يو ډول وي، رديف
ګڼل کېږي.
رغبت: ميل، ارزو
روحي: روح ته اړوند
روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بيچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکيبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژېړ
نارنجي رنګ ته ورته
زل: له حق او ثواب څخه منحرف کېدل،
ښوييدل
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنيا ترک کول
زهير: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زيارنه: کوښښ، زحمت
زيب: زينت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زيب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور،
لياقت، مناسب

زميندار: په غورکې د يوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، رښتيا ويونکي
سالو: ميده شګه
سانسور: په رسنيو کنټرول او سخت ګيري، په
اخبارونو، کتابونو، مجلو او نوروکې د ځينو شيانو
حذفول
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستيار
سرور: رهنما، سرپرست، پيشوا، د کورنۍ مشر
سرښندني: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو يو خيل
سمبول: نښه
سيرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسيله ويل شوی، ژبني
شفاعت: د عفې غوښتل، يا له يوه چا څخه د
مرستې غوښتل
شواخون: غم، رنځ، تکليف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

((ص))

صوبيدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکيلاتو
کې د والي څوکی

((ض))

ضيافت: مېلمستيا

((ط))

(c) ketabton.com: The Digital Library

طاعت: بنده‌گي، فرمانبرداري
طامع: طمعه کوونکی، حریص
طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوڼي یې نه
لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر
اوږو اچوله.
((ظ))
ظلمت: تیاره، تورتم
ظلام: تیاره، تورتم
((ع))
عابد: عبادت کوونکی
عامل: سبب، وجه
عبور: تېرېدل
عدالت: برابري، نیاو، انصاف
عرفان: د خدایﷻ پېژندنه
عشور: لسمه
عطا: بخشش، بخنبل
عقیق: تور بخن زینتي کاڼی چې یمني عقیق یې
ډېر مشهور دی
عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي
عنایت: مهرباني، شفقت
عنعنات: دودونه، رواجونه
عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب
عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی
عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش
علی الدوام: پرله پسې، دوامداره
عقبا: اخرت، هغه دنیا
عیان: ښکاره، څرګند، ظاهر
((غ))
غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له
رضا نه په غیر د هغه حق واخلي
غبرګون: ځواب، عکس العمل
غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او
هرات له شماله پیل او تر آمو پورې رسېږي، غرباً
تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ څنډو ته
رسېږي

غشی: تیر
غفور: د ګناهونو بخښونکی
غلیم: دښمن
غلبلې: چغې، نارې، سورې
غلو: مبالغه چې عقل یې نه مني
غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د بل
چا د پاملرنې لپاره
غنا: بډاینه، د مال زیاتېدنه
غوغا: چیغې، نارې، سورې
((ف))
فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان
فتنه: عذاب، بیماري، د خلکو ترمنځ اختلاف
فدیه: هغه مال چې د چا د آزادۍ په غرض
ورکول کېږي یا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره
ورکول کېږي
فراق: جدایي، بېلتون
فرقت: جدایي، فراق
فرهنګیالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال
فصاحت: څرګنده او روانه وینا
فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې
فضیلت: برتري، په علم کې لوړه درجه
فیض: بخشش، برکت، ډېرېدل
فیروزکوه: د سفید کوه وروستی لړۍ، چې د
هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فیروز
کوه په نامه یادېږي.
فوشنج: په هرات کې د یوه ځای نوم دی
فضول: بیهوده
فلک: آسمان
((ق))
قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او یا
له سفره راځي
قاموس: د لغاتو کتاب
قبیله: طایفه، هغه ډله خلک چې د یو سړي
اولاده وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضا: تقدير، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت
قطر: د عربي اماراتو يو ملك
قلندر: درويش، هغه مجرد شخص چې دنيا ته يې شا كړې وي
قضاوت: د دوه كسانو ترمنځ عدالت كول
قادر: توانمند، د توان لرونكى، د خداى ﷻ له نومونو او صفتونو څخه يو دى.
قافيه: په لغت كې وروسته ته وايي او په يو بيت كې د دوه مسرو د وروستيو كلماتو هم اهنگۍ ته وايي، چې په معنا كې توپير لري.
قايم: توان مند، محكم، ولاړ

«ك»

كان: ښښت، نسل
كام: ارزو، اراده، قصد
كبريا: عظمت، لويي، بزرگي
كثافات: بېكاره شيان، خځلې
كركټرونه: د كيسې، ناول او ډرامې شخصيتونه
كروړ: محكم، سخت، كلك
كرږم: غوښ، ژوبل، زخمي
كنايه: هغه وينا يا كلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غير يعنې مدلول باندې دلالت وكړي
كنعان: په عراق كې د يوې تاريخي سيمې نوم دى
كهاله: كهول، كورنۍ
كهول: خاندان، كورنۍ
كوډې: جادو
كول: كهول، كورنۍ
كونين: دواړه جهانونه (دنيا او اخرت)
كوټ: كلا
كوټوال: كلاوال، كلا لرونكى، كلا ساتونكى
كجل: رانجه
كوټه: ناچل
كيميا: د پخوانيو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به يې مس په سرو زرو بدلول
كځ: د سيند د غاړې كلى
كويله: د يو هندي مرغه نوم دى، لكه بلبل چې ښه آواز لري
كهسار: غريزه سيمه، غرنۍ سيمه

«گ»

گاهې: كله
گرداب: په سيند كې هغه ځاى چې اوبه يې تاوېږي، د اوبو غولۍ
گروه: عقيده
گروهېدل: عقيده لرل
گلبدن: د گل په څېر نرم او نازك بدن
گلرنگ: د گل په رنگ
گلرخسار: گل مخى
گلرخ: گل مخى
گمراه: هغه څوك چې لاره يې غلطه كړې وي
گنج: خزانه
گوښې: يوازې، تنها
گروهېدل: دين، عقيده لرل
گوهر: قيمتي كاڼى لكه الماس، زمرد، ياقوت، مرغلره

«ل»

لتاړ: ويجاړ
لرغون: قديم، لومړنى، پخوانى
لطافت: نرمي، نازكي، ښكلا، نرمه او نيكه وينا
لمانځل: درناوى كول، لمونځ كول، عبادت، تجليلول
لور: لورېينه، پېرزوينه، مهرباني، شفقت، رواداري
لتير: حمله، د حملې يو بد حالت
لكزيكي: لغوي پانگه
لوني: شيندي، ورېږي، پاشي

«م»

ماتم: غم، مصيبت
ماتېدوني: شكست خوړونكي
مامن: وطن، ټاټوبى
ماهيت: حقيقت، د يو شي سرشت
مايع: اوبلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبالغه: د چا په ستاینه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي

مبتلا: روږدی، اخته

مجازي: غیر حقیقي

محتوا: منځپانگه، مضمون

محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قیامت ورځ

محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی

مخسور: سرخرویي، سرلوړي

مدبر: تدبیر کوونکی، باتدبیره، عاقبت اندېش

مدت: وخت، زمان

مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي

مدفن: قبر

مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه

مرثیه: ویرنه، هغه شعر چې د چا د مړینې ویر پکې کېږي.

مرصع: په جواهرو تزین شوی

مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د یو ښار نوم دی

مرکب: ترکیب شوی، هغه کلمه چې له دوو یا څو توکو څخه جوړه وي

مزاج: طبیعت

مساوات: برابري، یو له بل سره برابرېدل

مسمومیت: زهري کېدل

مشورت: مشوره، مفاهمه

مشابه: ورته، یو ډول

مصفی: تصفیه شوی، پاک شوی، خالص، بې عیبه

مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي

معتاد: روږدی، اخته

معتزر: عذر غوښتونکی

معصیت: گناه، نافرماني

مقبول: قبول شوی، خوښ شوی

مکر: حیله، فریب

مل: ملگری

مکلف: گومارل شوی، متعهد کېدل

ملحد: هغه څوک چې په خدای عقیده نه لري او یا له دین څخه اووښتی وي

ملونه: د مل جمع، ملگري

من: زړه، اراده

مناسبات: راشه درشه، اړیکې

منافقي: دوه مخي

منزه: پاک، سپېڅلی

منشاء: سرچینه

منظر کشي: د منظرونو ترسیمول

منگور: مار

منبت: قبلول

مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی

مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو څخه پاک، د ښو اخلاقو خاوند

مواس: ساتونکی، محافظ

مورفولوژي: آواز پېژندنه

موعظه: پند او نصیحت

موفقیت: کامیابي، بریالیتوب، بری

مفروق: هغه عدد چې له بل عدد څخه کمېږي

مؤرخین: تاریخ لیکونکي

میرخمن: دښمن

متعلق: تړلی، متصل، یو چا یا څه شي ته منسوب

متجانس: همجنس، هم شکل، یو ډول

متناظر: ورته، یو شان

متناوب: وار په وار، یو په بل پسې

مطایبه: شوخي، هغه وینا چې شوخي او طنز پکې وي.

معیار: د اندازه کولو وسیله، سرمشق

مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی

مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه

منثور: هغه کلام چې وزن او قافیه ونه لري

مندیش: د غوریانو پایتخت، یوه تېنگه مشهوره کلا

مُل: شراب

محرقه: یو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.

محاوره: خبرې اترې، اصطلاح

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجازي: غیر واقعي، غیر حقیقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په یوه خاصه نقطه او یا یو ځای پورې تړلې وي
منصور: کامیاب، حسین بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافیه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفیم: د ژبې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد چې که تجزیه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
میرڅي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مینه

((ن))

ناتار: تاراج، یلغار
نار: اور
نانغوتان: نااوریدونکي
ناورین: مصیبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره
نتلی: زار، زبون، افسرده
نشاط: خوښي، ارزو، هیله
ندامت: پښېماني
نصرت: فتحه، سوبه
نغوړه: اوریدل، اوره
نوا: آواز، نغمه
نیاو: عدالت، مساوات
نیرنګ: فریب، مکر، حیله
نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې واجبیږي، درجه، مقام
نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت
وعظونه: نصیحتونه کول
ویاړ: افتخار
ویرنه: ویر، ماتم، سوګ
وبله: یو تر بله
ودنه: وده، نمو، غوړېدنه
وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی
وکوراوه: باطل کول
وټه ییز: اقتصادي
وصف: ستاینه، توصیف
وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل
هدایت: لارښوونه
هذب: بې عیبه، صاف
هریوا: د هرات پخوانی نوم
هستوني: تخلیقات، ایجادات
هسک: آسمان، لوړ
هنریت: د هنر لرونکی
هورې: هلته
هوډ: عزم، اراده
هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل
هیرو: اتل، قهرمان
هزل: هر ډول غیر جدي وینا، شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.
هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه آس چې تېز رفتار کوي، اسلحه
یرغالم: یرغل کوم
یرغل: حمله، هجوم
یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ـ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.
۲ـ ادبي بحثونه، ګل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال
۳ـ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.
٤ـ بدیع او د پښتو شعر، اورنګزیب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
٥ـ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
٦ـ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.
۷ـ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورستي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال
۸ـ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۹ـ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال.
۱۰ـ په افغانستان کې چاپېریال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد ګردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.
۱۱ـ پښتو ګرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.
۱۲ـ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منګل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۱۳ـ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۱٤ـ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد ګل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.
۱٥ـ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.
۱٦ـ تاریخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷٤م. کال
۱۷ـ ځانځانی ښامار، سید بهاو الدین مجروح، خپرونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸٥ هـ. ش. کال.
۱۸ـ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپرونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹ـ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغونې او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰ـ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱ـ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳٦۷ هـ. ش. کال.
۲۲ـ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپرونکی پښتو اکېډیمي پېښور یونیورستي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳ـ د لیکوالۍ فن، سید محی الدین هاشمي، میرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲٤ـ دریای ګوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳٦۹ هـ. ش. کال.
۲٥ـ روهي سندرې، سلما شاهین، پښتو اکېډیمي پېښور یونیورستي، جدون پریس، ۱۹۸٤م. کال

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library